Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 177 (9859) | 1975 чылдың июль 30, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ ХЕЛЬСИНКИЖЕ ЧОРУПКАН

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың түңнел кезээнге киржири-биле Совет Эвилелиниң төлээлери июль 28-те Москвадан Хельсинкиже чорупкан.

Төлээлерни СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштап чоруур.

Төлээлерниң составында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко (төлээлер баштыңының оралакчызы), СЭКП ТК-ның кежигүнү К. У. Черненко, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы А. Г. Ковалев олар киржип турар.

Төлээлер-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров, А. И. Блатов, СЭТА-ның чиңгине директору Л. М. Замятин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы И. Н. Земсков, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң коллегия кежигүннери Г. М. Корниенко, А. П. Бондаренко болгаш албанның өске-даа кижилери база Хельсинкиже чорупкан.

Эштер Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның кежигүннери Б. П. Бещев, В. В. Кузнецов, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат С. К. Цвигун, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери К. М. Боголюбов, М. С. Смиртюков, Г. К. Цинев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. А. Голиков, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң бирги оралакчызы М. И. Кувшинов олар эш Л. И. Брежневти болгаш төлээлер кежигүннерин вокзалдан үдээннер.

Үдекчилер аразынга Финляндия Республиканың ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген Юрки Аймонен база турган.

(СЭТА).

СЭКП Тыва область комитединиң VI пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга партия Тыва обкомунуң VI пленуму болуп эрткен. Ону СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары **В. Н. Филиппов** ажыткан.

Партия обкомунуң кежигүннери, кежигүнүнге кандидаттар, Тываның партия организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, республиканың партия, совет болгаш профэвилел органнарының удуртукчулары, министерстволарның, эргелелдерниң, ведомстволарның, тудугларның, чамдык ажыл-агыйларның болгаш албан организацияларның харысалгалыг ажылдакчылары пленумнуң ажылынга киришкен.

Пленумга «Республикада капитал тудугнуң байдалының болгаш ону экижидер хемчеглерниң дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди партия Тыва обкомунуң секретары **В. И. Попов** кылган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле пленумга СЭКП райкомнарының бирги секретарьлары: Чөөн-Хемчиктиң — **Н. С. Бойду**, Улуг-Хемниң — **К. А. Маспык-оол**, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору **В. А. Ухов**, республиканың көдээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **Г. Н. Долгополов**, СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары **Б. П. Свинцов**, Кызылда 48-ки тудуг эргелелинде штукатурлар-малярлар бригадазының бригадири **Е. С. Бизяева**, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи **Ч-Д. Б. Ондар**, Бии-Хем райкүүскомунуң даргазы **М. К. Дамчай**, «Тыва кобальт» комбинаттың директору **А. И. Ванжа**, СЭКП Тес-Хем райкомунуң секретары **Л. А. Фандюшин**, «Тыва көдээ тудуг» трестиң кол инженери **М. Ш. Ширин**. Автоорук тудуг болгаш ажыглал эргелелиниң начальниги **Н. А. Борзенко**, «Тыва суг тудуг» тресте парторганизация секретары **М. В. Смирнов** олар санал бергеннер.

Партия Тыва обкомунуң пленуму чугаалашкан айтырыгның дугайында делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Ында республикага капитал тудугну улам ыңай экижидеринче угланган хемчеглерни база тоску беш чылдың чедиишкинниг доозарынче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар, СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур талазы-биле партия организацияларының сорулгаларын тодаргай айыткан.

«Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай интенсификастаарының херээнге специалистерниң ролюн бедидер талазы-биле сорулгалар дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң шиитпириниң канчаар күүсеттинип турарының дугайында партия обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи **М. Е. Абрамовтуң** информациязын пленумга дыңнаан.

ДҮРГЕН, КАМНАЛГАЛЫГ БОЛГАШ БЕДИК ШЫНАРЛЫГ КЫЛДЫР ТУДАР

СЭКП обкомунуң секретары эш В. И. ПОПОВТУҢ пленумга илеткелиниң допчулалы

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чыл келген тудум-на чедип ап турар. Чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле съездиниң төлевилээни беш чыл программазы бүгү-ле кол көргүзүглер аайы-биле чедиишкиннинг күүсеттинип турарының дугайын сөөлгү чылдарның түңнелдери бүзүрелдиг херечилеп турар.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээли беш чылдың эрткен дөрт чылдарының иштинде 1,3 катап өскен. Ооң-биле чергелештир ооң өзүлдезиниң бештиң дөрт кезиин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң күселин-биле чедип алган. Ол үениң иштинде национал орулга 26 хуу өскен. 45 миллион хире кижилер чаа квартираларны алган ийикпе, азы боттарының чуртталга байдалдарын экижидип алган.

Ол улуг хемчээлдиг социал-экономиктиг болгаш культура чаартылгаларда улуг үлүгнү тудугжуларның хөй санныг армиязы киирген. Беш чыл планында көрдүнген 501 миллиард рубль капитал салыышкыннарының 387 миллиард рублин олар дөрт чыл иштинде шиңгээдип алганнар. Тудугжуларның күжениишкини-биле үлетпүрнүң муң-муң улуг бүдүрүлге черлерин, хөй санныг электри шугумнарын, нефть болгаш газ дамчыдылгаларын, заводтарны, фабрикаларны туткан. Чурттуң чуртталга фондузу беш чылдың эгезинден эгелээш ниитизи-биле 436 миллион дөрбелчин метрге өскен. Бистиң чуртувуста кедээ тудуг көстүп көрбээн хемчээлге калбарган.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге улуг сагыш салыышкынны илередип турар. Кежээлиг тудуг организацияларының боттарының күчүзүн өстүрүп, оларның материал-техниктиг баазазы быжыгып, бедик мергежилдиг тудугжуларның отряды өзүп турар. Тоску беш чылдың дөрт чылдарының иштинде республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге 312 миллион рубль капитал салыышкыннарны үндүрген. Ол болза мурнуку беш чылдың ол үезинде шиңгээдип алганындан 48,2 хуу хөй болган. Тудуг материалдарының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлге черлерин тударынга, чуртталга болгаш культура-амыдыралдың объектилерин, мал ажылының тудугларын, автомобиль оруктарының, электри шугумнарының телефон болгаш телеграф харылзааларының четкизин хөгжүдеринге улуг капитал салыышкыннарны үндүрген.

«Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва көдээ тудуг» болгаш «Тыва тудуг» трестериниң демир-бетон кылыглар заводтары, дааранылга фабриказы, ыяш дилер болгаш ыяш болбаазырадыр завод, Кызыл хоорайда хеп аштаарының болгаш будуурунуң фабриказы, «Тыва даг-дүгү» комбинатта немелде күчүлер. Кызылдың туттунуп турар далган-дээрбе комбинадының комбикорм заводу болгаш элеватор ажыглалда кирген. Хоорайны чылыг-биле болгаш изиг суг-биле төпчүттүнгеш хандырар сорулга-биле Кызыл ТЭС-ти чаартып кылырын доосканамгы үеде төп чылыг магистралының болгаш ооң четкилериниң тудуушкуну дооступ турар. «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи ажыл-агыйжы арга-биле рудниктиң Соңгу участогун, а Терлиг-Хаяның ажылчыннары ажык ажылдарның даг участогун ажыглалга киирген.

Бистиң республикавыста улус ажыл-агыйын электрижилдери дүрген темпилер-биле чоруп турар. Дөрт чылдың иштинде Тывага 1075 километр электри дамчыдылгазының чаа шугумнарын, 16 подстанцияларны туткан. Мөңгүн-Тайга, Өвүр болгаш Тожу районнарындан өске бүгү районнарының суурларының хөй кезии болгаш көдээ ажыл-агыйының улуг объектилери Сибирьниң энергосистемазындан электроэнергияны алган.

Бо чылдарның иштинде республиканың ажылчы чоннары 300 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, 6840 кижи өөредир школаларны, 1840 бичии чаштарга уруглар албан черлерин, 538 орунннуг эмнелге черлерин алганнар. Чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының албан черлериниң четкизин калбартырынга 17 ажыг миллион рубльди чараан. Коммунал ажыл-агыйның объектилериниң тудуунга 6,1 миллион рубльди шиңгээдип алган. Чүгле эрткен чылын Тываның найысылалынга чылыг четкизиниң тудуунга ийи миллион ажыг рубльди салган.

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр тудугжулар объектилерни ажыглалга дүрген киирер, планда көрдүнген кежээлиг ажылдарны хуусаа бетинде күүседир дээш массалыг социалистиг чарышты калбартып турар. Хөй-хөй тудугжуларның болгаш монтажниктерниң шалыпчы күш-ажылы эки үре-түңнелдерин берген. Бо чылдың баштайгы чартыында шиңгээдип алдынган капитал салыышкыннарының хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезинде деңнелден 13,2 хуу ажыг болган, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 10,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 11,6 хуу улгаткан. «Тыва суг тудуг» трестиң болгаш ооң салбырларының коллективи (эргелекчизи эш Сургутанов) тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин бирги чартык чылда 1974 чылдың январь-июньда деңнелинден 28,5 хуу, «Тыва тудуг» трест (эш Ондар)—20,2 хуу чедир улгаттырган. Капитал тудугнуң темпилерин «Тыва даг-дүгү тудуг» болгаш Чер ажылдары кылыр эргелелдериниң, «Тыва суг тудуг» трестиң бүдүрүлгелери, «Тыва көдээ тудугнуң» № 958 мехколоннаазы, «Сельэлектро тудугнуң», «Кызыл ЦЭС тудугнуң» коллективтери бүзүрелдии-биле дүргедедип турар.

Акшаландырыышкынның бүгү-ле үнер дөстериниң күселли-биле бистиң республикавыска бирги чартык чылда мыйыстыг 320 бода малга, 17 муң хойларга кажааларны туткан, 23 муң гектар одарларны суггаттыг болдурган, Туран хоорайда хлеб заводун, уруглар садиин ажыглалга киирген.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болгаш ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, СЭКП обкомунуң бюрозу, Кызыл хооркому болгаш райкомнар, тудугларның парткомнары сөөлгү чылдарда капитал тудугга партийжи удуртулганы күштелдирер дээш элээн хемчеглерни ап чоруткан. Ол айтырыгларны партия комитеттериниң пленумнарынга болгаш бюро хуралдарынга үргүлчү чугаалажып турар апарган. Тудуг бүдүрүлгезиниң чорудулгазынга болукуң салдарын күштелдирерин чедип алыр дээш партия комитеттери эвээш эвес ажылды кылганнар. Амгы үеде республиканың чаа тудугларында 27 партия организацияларында, 49 цех партия организацияларында болгаш 14 партия бөлүктеринде каттышкан 532 коммунистер ажылдап турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээ, Элегес-Аксының керамика материалдарының заводу, ыяш дилер болгаш болбаазырадыр комбинат, чурттталга бажыңнары, мал ажылынга тудуглар дээн ышкаш мындыг чугула объектилерниң тудуушкунун партияның онза хыналдазынга алган. Капитал тудугнуң партия болгаш ажыл-агый талазы-биле удуртулгазын күштелдиргени тудугнуң техниктиг деңнелин элээн бедидеринге, ооң материалдыг баазазын быжыглаарынга идиглен берген. Ам тудугжулар панельдиг бажың тударының, эптээр демир-бетон, бараанныг бетон болгаш арматура бүдүрериниң талазы-биле заводтарлыг, аар краннарлыг, күчүлүг чер казар машиналарлыг болгаш өске-даа техникаларлыг. Тудуг организацияларының фонд-биле чепсеглениишкини 55 хуу өскен.

Тудуг-монтаж ажылдарында механизмнер-биле чепсеглениишкинниң бедээни, демир-бетон болгаш металлдыг конструкцияларны бүдүрүп үндүрериниң көвүдээни, республикаже чиигеткен депшилгелиг тудуг материалдарын сөөртүп эккеп турары бажыңнарны болгаш өске-даа тудугларны эптеп тудар перспективаны ажыткан. «Тыва тудуг» трестиң салбырларынга тудуг бүдүрүлгезин индустриализастаарының талазы-биле ажылдарны план ёзугаар болгаш тодаргай угланыышкынныг чорудуп турар. Бир эвес 1970 чылда трест 17,9 муң кубометр демир-бетонну эптээн турган болза, эрткен чылын 27,9 муң кубометр демир-бетонну эптээн. Металл конструкцияларны улам-на хөйү-биле ажыглап турар апарган. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээнде, чижээлээрге, 17 муң тонна металл конструкцияларын, 6,9 муң кубометр эптээр демир-бетонну ажыглаан. Алгы заводунуң, Хову-Аксының дааранылга фабриказының, Элегес-Аксының керамиктиг материалдар заводунуң тудуун чылып эптээр арга-биле чоруттунуп турар.

Демир-бетон, ыяш болгаш демир кылыгларның ажыглалы көдээ тудугларда улам-на улгадып келген. Ону Шагаан-Арыгның № 586 КМК-зы инек кажаазын болгаш алды хой кажаазын, Бай-Хаактың № 585 КМК-зы инек кажаазын болгаш 2500 хой азыраар комплексти тударынга ажыглап турар.

«Тыва суг тудуг» трест бир миллион рубльге кылдынган ажыл бүрүзүнге 1000 кубометр демир-бетонну чарыгдап турар, 1971 чылда ол оон он катап эвээш турган. Эптээр демир-бетондан бугалар кылырынга чарыгдал шуут бетоннаашындан 2,5 катап кызырылган, тудугнуң шынары экижээн.

Хөй-хөй партия организациялары тудугну удуртурунуң деңнелин экижитпишаан, коллективте херектиң байдалы дээш коммунистерниң харысалгазын бедидип, элээн чедиишкиннерни чедип ап турар. Чижээлээрге, «Кызыл тудуг» эргелелиниң партия организациязы (партбюро секретары эш Сухачев) 51 коммунистерни каттыштырган, оларның 80 хире хуузу тудугда ажылдап турар. Ол организация тудугну индустриализастаарынче, экономикаже, иштики курлавырларны долу ажыглаарынче үргүлчү сагыш салып келген. Бүдүрүлге айтырыгларын, партияның иштики амыдыралын болгаш кижизидилге ажылын партия болгаш партбюро хуралдарынга чугаалажыры, хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдези дээш шыңгыы хыналда ажылчыннарның идепкейин көдүрген, коммунистерниң авангардчы ролюн бедиткен. Партия организациязының организакчы ролю эргелелдиң күрүне планнарын доктаамал күүседирин хандырып турар.

Тудуг коллективтериниң эртем-техниктиг информацияны, төрелдешкек организацияларның мурнакчы дуржулгазын ажыглап турары бүгү-ле чүүлдүгзүнүүшкүнү болгаш деткимчени ап турар. Бо талазы-биле ажылдың дуржулгазы № 48 тудуг эргелелиниң шеверлекчилер коллективинде (начальниги эш Новицкий, партбюро секретары эш Сермавкин) солун. Партия организациязы болгаш эргелелдиң удуртулгазы «Тыва тудуг» трестиң дузазы-биле, партия комитединиң деткимчези-биле штукатуралаар болгаш будуур ажылдарга тускайлаттынган участоктарны каш чыл мурнунда тургускаш, шеверлекчилерин бичии механизацияның херекселдери-биле хандырган. Ооң түңнелинде шеверлекчилерниң ажылының бүдүрүкчүлүү үш катап ажыг улгаткан. Оларның бирээзи-ле ээлчегде 15,3 дөрбелчин метрни штукатуралап турар апарган, а Бизяева, Сергеева ышкаш мурнакчы бригадирлерниң ажылчыннары 22 дөрбелчин метр чедирип турар.

Эргелелде дөрт штукатуржу коллективтен аңгыда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 56,4 хуу бедиткен будукчуларның үш комплекизи тургустунган. Бир будукчу 10,1 дөрбелчин метрниң орнунга 15,8 дөрбелчин метрни будуп турар апарган.

Штукатуралаар болгаш будуур ажылдарны механизастааны күш-ажылды организастаарын элээн экижиткен, бүдүрүлгениң культуразын көдүрген, ажылдың шынарын бедиткен, материалдар чарыгдалын кызырган болгаш ол бүгү бүдүрүлге программазының күүселдезин хандырып турар.

№ 48 тудуг эргелелиниң партия организациязы мурнакчы дуржулганы ниитилештирип, нептередип турар. Штукатура ажылдарын кылыр хоютку-биле шупту бригадаларны чаңгыс черден хандырары, будуур ажылдарны суг-биле болгаш будук материалдары-биле чедиштирери— ооң шыңгыы хайгааралында.

Республиканың тудуг организацияларында оон-даа өске эки херектер хөй. Ынчалзажок олар-биле чергелештир улуг четпестер база бар. Чамдык коллективтер күрүне планнарын болгаш боттарының хүлээлгелерин күүседип шыдавайн, хөй-хөй тудугларның ажыглалга кирер үезин үзүп, карылгалыг ажылдап турар.

Тоску беш чылдың эрткен дөрт чылында Тыва АССР-ге 29,1 миллион рубль капитал салыышкыны чедир шиңгээдип алдынмаан, ооң иштинде 18 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан. 34,8 миллион рубль түңнүг кол фондулар ажыглалга кииртинмээн. Элээн хөй организацияларның ажылының 1975 чылдың бирги чартыында түңнели база дүвүренчиг. Бирги чартык чылда көрдүнген 54,5 миллион рубль капитал салыышкынның чүгле 45,2 миллиону шиңгээттинген, а тудуг-монтаж ажылдарының планы 85,6 хуу күүсеттинген.

Алды ай дургузунда 31 тудуг организацияларының 17-зи боттарының онаалдазын күүседип шыдаваан. Хожудап турар организацияларның санынга «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели (кол инженер эш Сандаанчап), № 18 КМК (эш Стецук), № 62 КМК (эш Крапивин), № 463 КМК (эш Каң-оол), № 585 КМК (эш Мирошников), № 586 КМК (эш Гредин), респотребсоюзтуң септелге-тудуг участогу, «Сельхозтехниканың» септелге-тудуг участогу болгаш оон-даа өскелер кирген. А 11 тудуг организациялары бирги чартык чылда эрткен чылдың ол үезиндеги деңнелинге безин четпээн.

Чартык чылда республиканың чугула 13 үлетпүр тудугларының чүгле ужунуң тудуг планы күүсеттинген. Чамдык тудуг организацияларының мындыг улуг четпестери-биле моон соңгаар черле эптежип болбас. Ылаңгыя «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээ болгаш Кызылдың далган-дээрбе комбинады бо чылын, а Элегес-Аксының заводу, Хову-Аксының дааранылга фабриказы, керамзит заводу болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинады келир чылын ажыглалга кирер болгай.

Чурттталга болгаш культура-хандырылга тудуглары база хирелиг чоруп турар. Алды ай дургузунда республикага 38,3 муң дөрбелчин метр шөлдүң чурттталга бажыңнары дужааттынган—эрткен чылдың ол үезиндээзинден 824 дөрбелчин метр хөй. Чурттталга тудугларынга капитал салыышкынның 11 хуузу чедир шиңгээттинмээн. Ниити билиг школаларының тудуунуң планы 22,6 хуу, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң—61,8 хуу, культура черлериниң—56,2 хуу, кадык камгалалдыы—85 хуу, коммунал ажыл-агыйныы—38,2 хуу күүсеттинген.

«Тыва көдээ тудуг» трест (эш Корякин) бо чылын эки ажылдап шыдавайн турар. Трест эрткен алды айлар дургузунда тудуг-монтаж ажылдарының планын 89,6 хуу күүсеткен. Трест тудуг-монтаж ажылдарының өзүлдезин 5,5 хуу улгаттырар тургаш, эрткен чылдың январь-июнь айларындан 5,4 хуу кудулаткан. Механизастаттынган тос колоннаның сези чартык чыл планын күүсетпээн. Трест ылаңгыя чурттталга тудуун дыка багай чорудуп турар. Чурттталга черлерни ажыглалга киирериниң чартык чыл планын көдээ тудугжулар чүгле 55,1 хуу күүсеткен, районнарның ажылчы чоннарынга 9 муң дөрбелчин метр чурттталга шөлүн чедир бербээн.

«Тыва септелге-тудуг» тресттиң (эш Емельянцев) ажылында турум байдал чок. Ол трест барык-ла эрткен чылдың деңнелинде хевирлиг ажылдап, хөй объектилерниң тудуун болгаш септелгезин үзүп турар. Ылаңгыя Кызылдың чылыдылга четкизинде ажылды онза багай организастаан.

Тудугжуларның ажылында кол четпестерниң бирээзи болза күш-ажылды организастаарының деңнелиниң кудузу болгаш чамдык удуртукчуларның даандырган херек дээш харысалгазын кудуладып турары-ла. Чамдык тудуг организацияларынга кижилер дугайында сагыш салыышкынны экижидери чугула, инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазындан чогуур үезинде материал-техниктиг хандырылганы, ажылчы чоннарны коммунистиг бедик медерелге кижизидерни кайы хамаан чок көөр чоруктар чамдыкта көстүп кээп турар. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунга июнь 23-те ийиги ээлчегде бүгү 17 аар краннар ажылдаваан. Механизмнер, бетон болгаш ээилдириг чогуудан ол ээлчегде хөй санныг ажылчыннар ажыл чок болган. Массалыг анаа туруушкуннуң буруулугларын дилээрге тывылбаан. Механизация участогунуң начальниги эш Сухачев бажыңынга чок болган, а үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының директору эш Харченко ээзирик болгаш партком кыйгырыырга келбээн. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде парткомнуң июнь 24-теги хуралынга эштер Сухачев биле Харченкону боттарының албан хүлээлгезин күүседиринге харысалга чок

(Уланчызы 2-ги арында).

Чедиишкинниг болурунга чаагай күзел

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштаан ССРЭ-ниң делегациязы Хельсинкиже орук аайы-биле Ленинград чанынга бичии када доктааш дүшкен. Эш Л. И. Брежневти, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкону, делегацияның өске-даа кежигүннерин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов, Ленинградтың болгаш областың партия база совет органнарының харысалгалыг ажылдакчылары уткуп алган.

Ленинградчы эштер-биле беседа үезинде Л. И. Брежнев тоску беш чылдың онаалдаларын күүседир, үлетпүр, чурттталга болгаш культура-амыдырал тудуунуң программазын боттандырар талазы-биле Ленинградтың партия организациязының ажылын, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын күүседип турарын сонуургаан.

Эш Г. В. Романов СЭКП-ниң ам болур XXV съездизинге алдар боддурган социалистиг чарышты Ленинградтың болгаш областың ажылчы чоннарының канчаар калбартып турарының дугайын чугаалаан. Ленинградчылар, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын, партияның Төп Комитединиң, ооң Политбюрозунуң, Леонид Ильич Брежневтиң ажыл-чорудулгазын чаңгыс эп-сеткилдиг болгаш изиг-биле деткип турар дээрзин ол онзалап демдеглээн.

Ленинградчыларның өмүнээзинден эш Г. В. Романов эш Л. И. Брежневке, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралынга ССРЭ-ниң делегациязының кежигүннеринге үре-түңнелдиг ажылдаарын база Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңның херээ дээш демиселге улуг чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Совет делегацияның бар чораан поездизи Выборг хоорайга база доктааган. Вокзалга барганда эш Л. И. Брежневке болгаш совет делегацияның кежигүннеринге хоорайның ажылчы чоннары чүректиң ханызындан байыр чедирип турганнар. Олар Л. И. Брежневтиң орук-суур менди-чаагай чоруурун болгаш тайбыңның буянныг чаагай албаның чедиишкинниг чогудуп күүседирин күзээннер.

Пионерлер Л. И. Брежневке, делегацияның кежигүннеринге чечектер тутканнар.

(СЭТА).

Волганың ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг автомобиль заводунуң ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга болгаш албан-хаакчыларынга

Эргим эштер!

Ийи миллион чиик автомобиль «Жигулиниң» кылып үндүргениңерге холбаштыр изиг байыр чедирип тур мен. Хөй муң кижилиг коллективтиң бо күш-ажылчы кайгамчыктыг тиилелгези партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнге улуг салыышкын болбушаан, чаа техниканы база мурнакчы технологияны ажыглалга киирер дээш үргүлчүнүң чогаадыкчы ажылының, бүдүрүлгени болгаш башкарылганы соксаал чокка сайзыраңгайжыларының, күш-ажылды ёзулуг коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң түңнели, партия, профэвилел база комсомол организацияларының организакчы болгаш политиктиг улуг ажылының ачызы болган.

Волганың автомобиль заводу чурттуң үлетпүрүнүң чоргаарланыр чери апарган. Силерниң бүдүрүлге черниң коллективи эптээр кезектер кылыр заводтарның ажылчы чоннары-биле сырый кады ажылдап тургаш, кыска үениң иштинде заводтуң төлевилээн күчүзүн долузу-биле ажыглалга киирип, ажыр боттандырган болгаш кылып турар продукцияның техниктиг деңнелин бедидерин кызымаккайы-биле чедип ап, беш чыл эгезинден тура күрүне планындан ажыр барык 25 муң чиик автомашиналарны кылып үндүрген.

Техниктиг депшилгениң хөгжүлдезин болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун улгаттырарын Коммунистиг партия бирги чергениң ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Партияның ындыг угланыышкынын бүгү совет улус чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турарын силерниң үлегер-чижээңер база катап бадыткап турар-дыр. Ажыл-агыйның иштики курлавырларын долузу-биле ажыглаар, аңаа үндезилээш бедик шынарлыг продукцияны бүдүрерин көвүдедириниң талазы-биле Волганың автозаводунуң болгаш өске-даа мурнакчы бүдүрүлге черлериниң дуржулгазын нептередири социалистиг экономиканы улам хөгжүдериниң чугула чүүлү болур.

СЭКП-ниң ам болур XXV съездизинге алдар кылдыр шалыпчы ээлчегге кирер, ону күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур болгаш автомобильдерни пландан ажыр кылып үндүрер дээш мурнунда алган хүлээлгени дыка ажыр күүседир деп силерниң шиитпирлээниңерни партия Төп Комитеди чаагай сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган.

Заводтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары моон-даа соңгаар бистиң улуг Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улгаттырар дээш демиселдиң мурнуку одуруунга туржур дээрзинге бүзүрелди илередип тур мен.

Эргим эштер, күш-ажылга чедиишкинниг, быжыг кадыкшылдыг болгаш чаагай, аас-кежиктиг болуруңарны күзедим.

Л. БРЕЖНЕВ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары.

ШАЛЫПЧЫ АЙДА

АЖЫЛ АДАКТАЛГАН

Бии-Хем районда «Хадың» колхозтуң шөлдеринде чайгы куруктурулга аңдарылгазы адакталыр четкен. Бо ажылда чеди ДТ—75 болгаш дөрт «Беларусь» тракторларны ажыглап турар. Куруктурулга аңдарылгазы эгелээнден бээр ажыл хайныышкынныг чоруп келген. Ам колхозтуң шөлдеринде 1280 гектарны куруктур аңдарган. Чер аңдарылгазында механизаторлардан М. Оолак, В. Курянов, И. Некрасов болгаш Н. Маскыр-оол олар хүн нормазын 120—150 хуу чедир күүседип турарлар.

С. ДАНГАА.

Бии-Хем район.

Үргүлчүлевишаан

Чайгы чер аңдарылгазы «Ак-Туруг» совхозта үргүлчүлевишаан. Бо талазы-биле чарлаттынган шалыпчы айда ажылды шапкынчыдар дээш тракторларны ийи ээлчеглиг ажылдаар кылдыр тургускан.

Куруктурулга аңдарылгазында ийи ДТ—75-ти, үш МТЗ—50-ни быжыглаан. Трактористер муң гектар хире черни куруктур аңдарган. Нанзат Ужар-оол, Века Бурун-оол, Комбайн Дартан-оол олар ээлчег нормазын 110—120 хуу чедир ажыр күүседип, шалыпчы ажылдап турарлар.

Н. КОМБУ.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң VI пленуму

ДҮРГЕН, КАМНАЛГАЛЫГ БОЛГАШ БЕДИК ШЫНАРЛЫГ КЫЛДЫР ТУДАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

болганы дээш партия талазы-биле хемчег кудээткен, а «Тыва тудуг» трестиң начальнигиниң оралакчызы эш Глазков, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң начальниги эш Гунин оларны шыңгыы сагындырган.

Ынчалзажок ийиги ээлчегиниң тудуунда байдал берге хевээр артпышаан болуп турар. Доозар ужурлуг комплекске көрдүнген 10,45 миллион рубльдан чүгле 3,66 миллион рубль шиңгээдип алдынган. Ол бүгү хожудаашкынның кол тудугжулары —«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели биле № 42 эргелел болдурган. Тудуп доозар комплексте хөй бригадаларда калбак ажыл фронтузу чок, машиналар, механизмнер, херекселдер четпес, дилиг материалдар, бетон болгаш эзилдирген биле металл, электродтар кабель-биле хандырылганы үзүктелдирип турар. Ажылчыннарга ажыл, амыдыралынга таарымчалыг байдалы тургустунмаан. Тудугжуларның общежитиези сандаргай байдалда. Хөй соңгаларның шили бузук, раковиналар, чунар-дөмүрлер болганчок-ла ажылдавайн баар. Ынчангаш бо чылдың алгы айларында комбинат тудуундан 500 ажыг кижиниң үнүп чоруткаңы таварылга эвес.

Элегес-Аксының керамика материалдар заводунуң республикага онза чугулазы бүгүдеге билдингир. Ону ажыглалга кирерги тудугларга чүгле туүйбү чедишпезин бүрүн дуглаар эвес, харын үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның аңаа херээнин база хандырар. Ол объектиде ажылчыннарының күш-ажылын багай организастаан. Заводтуң тудуун дүргедедир талазы-биле дужаалдарны-даа үндүрген, хемчеглерни-даа ажылдап кылган болгаш бадылаан. Ол административтиг хемчеглер-биле кады кижилер-биле организакчы болгаш политиктиг ажылдарны чорутпайн турарындан ол хемчеглер саазын кырында артып турар.

Кызылдың далган-дээрбе комбинадының тудуунда ажыл-херекти база багай организастаан, ону бо чылдың III кварталында ажыглалга кирер ужурлуг болгай. Тудуг ажылдың кужу болгаш механизмнер-биле долу эвес хандыртынган. Керээлиг организацияларның техниктиг дериглелерин монтаждап кирериңге ажылдарның калбак фронтузун амга чедир хандырып бербээн. Девискээрни чаагайжыдар болгаш завод иштиниң оруктарын тудар талазы-биле ажылдар чоруттунмайн турар.

Объектилерни тударын дүргедедириниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш тудуг материалдарын камнаарының аргаларының бирээзи тудугга бригада бот-орулга-чарылгазын шиңгээдири болур. «Тыва тудуг» тресте дөрт бригаданы ол аргаже шилчиткен. Олар эш Злобинниң методу-биле ажылдап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн элээн бедидип, күүседип турар ажылдарының шынарын экижидерин чедип алган. СЭКП Төп Комитединиң чугулуг деп көргени бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже чер-черле партия органнары улуг кичээнгей салза чогуур.

СЭКП-ниң Кызыл хоорkому, чамдык райкомнар болгаш партия организациялары чамдык удуртукчуларының ажылчыннарның күш-ажылын организастаарын харысалга чок хөөр чоруктары-биле болганчок-ла эптежир, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге чурумун хажыдаарлардан чогуур негелде салбас, ажылда бувраашкын дээш ажыл-агый удуртукчуларындан болур-чогуур-биле негевес, аргалаар болгаш организас чок чоруктарның фактыларын чамдыкта херекке албайн баар таварылгалар бар.

Шак ындыг сула салыышкынны ажыглап алгаш, чамдык удуртукчулар күш-ажылды организастаарының база кижилерни планнар күүседиринче мобилизастаарының орнунга күрүне мегелээр болгаш кара чаап чоруктарже кирип турар. 1975 чылдың январь 1-де кылган хыналдадан чүгле «Тыва көдээ тудуг» трест күүсеткен ажылдарының хемчээлин 854 муң рубльге меге арга-биле улгаттырганы илерээн. Трестиң кол инженери эш Ширин, эргелекчиниң оралакчылары эштер Голубцова биле Успенский, трестиң килдистер начальниктери мегени немей бижилгени билип тур-ла канчап, ол хиреде ону буруу шаппааннар. Трестиң удуртукчулары бүдүрүлге чурумун быжыглаар, объектилерге күш-ажылды организастаарын экижидер, тудугларны чугула чүүлдер-биле хандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни база албааннар. Моон ужундан трест эм сан-хөө талазы-биле аажок берге байдалда турар.

Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар, трестер болгаш эргелеллер, бүдүрүлгелер капитал салыышкыннарын болгаш материалдыг курлавырларын тудуу эки белеткеттинген объектилерге мөөңнээр талазы-биле СЭКП ЗК-ның айтыышкынын күүсетпейн турар. Бүдүрүлге болгаш өске-даа сорулгаларга бо чылдың планында кирген 851 объектилерниң чаа эгелээри — 368. «Тыва көдээ тудуг» трест бо чылын 388 объектиниң, «Тыва тудуг» трест—135-тиң, «Тыва септелге-тудуг» трест — 126 объектини тудуп турар. Республикада бир тудугга ортумаа-биле 8 хире ажылчын онаажып турар. Күштерни болгаш херекселдерни мынчаар үүрмектеп турда, тудугларның директивалыг хуусаалары сагыттынмас болбайн канчаар.

Материалдыг болгаш кижи күжү курлавырларны бир угда тудуп турар хөй объектилерге үүрмектээр чорук оларны ажыглалга кирер хуусааларын үзериңге, доозулбаан тудугларның көвүдээриңге чедирер. 1974 чылда доозулбаан тудугларда капитал салыышкын 85,7 миллион рубль чедип, нормативтен үш катап ажыг болган.

Сөөлгү үеде төлевилел-смета документилери-биле хандыртынмаан объектилерни планга кирер чоруктар болганчок таваржып апарган. Чижээ, «Тыва суг тудуг» трестиң бо чылгы планында 598 муң рубль түңнүг (8,6 хуу) объектилерни тудазында, кандыг-даа төлевилел-смета документ чокка кирип каан. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээ, алгы заводу, ыяш дилер болгаш ажылдап кылыр комбинат болгаш оон-даа өске тудуглар ындыг документилер-биле четче хандыртынмаан болуп турар. Шак ындыг практика республикага капитал тудугну хөгжүдериңге улуг шаптык чедирип, тудуг организацияларын берге байдалга таварыштырып турар.

Дыка хөй бүдүрүлгелерниң, ылаңгыя көдээ ажыл-агый ужур-дузалыг объектилерниң тудуу сантехниктиг, электротехниктиг болгаш салгыннадыр, изиидедир дериглелерниң чогундан доостунары саадап турар. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң (эш Киреев), Чырыдыышкын министерствозунуң (эш Прокаев), «Сельхозтехника» каттыжышкынының (эш Колобов) капитал тудуг килдистери болгаш өскелер-даа ол айтырыгларны чедир шиитпирлевейн келген.

Капитал тудугну организастаарын экижидериңге дузалыг чугула факторларның бирээзи бүдүрүлге фондуларын болур-чогуур-биле механизастаары болур. Беш чылдың дургузунда бедик бүдүрүкчүлүг техниканың парыгы-биле республика элээн долу хандыртынган. Ынчалза-даа тудуг бүдүрүлгезиниң организастаарында, механизатор кадрларны белеткээринде бар улуг четпестерниң ужуру-биле хөй машиналар болгаш механизмнер багай ажыглаттынып турар, оларның кол нуруузу чаңгыс ээлчегде ажылдап, үр үеде аңаа туруп үрелип турар. Ылаңгыя чер казар техниканы ажыглап турарының коэффициентизи куду. Чижээ, «Тыва көдээ тудуг» тресте бульдозерлерниң күчүзүн ажыглап турары 57 хуу, а экскаваторларының — 68 хуу. «Тыва суг тудугда» дес-дараалаштыр алырга 46,2 болгаш 25,4 хуу-ла чедип турар. Оон-биле чергелештир, техника ажыглаазы кошкай турбуже, дыка хөй ажылдарны хол-биле кылбышаан. Чүгле 1974 чылда «Тыва көдээ тудуг» трест черниң хол-биле казарынга 69 муң рубльди, «Тыва септелге тудуг» трест 23,4 муң рубльди ажыл төлевиринге чарыгдаан.

Капитал тудугну экижидер талазы-биле хемчеглерниң системазында эң чугула чүүлдерниң бирээзинге материал-техниктиг хандырылга хамаарыжыр. Материалдар, кылыглар, конструкциялар болгаш белеткеп каан чүүлдер-биле хандырылганы тодаргай организаставайн чыткаш, тудугну чедиишкинниг чорудары берге. Оларны шалыпкын шиитпирлээринден тудуп турар объектилерге күш-ажылды организастаарының деңнели, ажыл төлевириниң хемчээли, күш-ажылдың сагылга-чуруму, ажылдап турар кижилерниң мораль-политиктиг байдалы дыка хамаарыжыр.

Материал-техниктиг хандырылганың талазы-биле бистиң республикада элээн дуржулга мөөңнээттинген. Тус черниң тудуг материалдарын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле хемчеглер. Тыва АССР-же оларны сөөртүрүн күштелдирер талазы-биле хемчеглер алдынган. Дыка хөй черлерде сөөртүлгени тепчүткен. Тудугларны материалдар, кылыглар болгаш детальдар-биле четчелээр сорулгалыг бүдүрүлге-технологтуг комплектация эргелеллерин тургускулаан. СЭКП-ниң область комитеди болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели Красноярск девискээриниң материал-техниктиг хандырылга эргелели-биле кады бо чылдың эгезинде тудуг материалдары-биле хандырылга талазы-биле Тыва АССР-ниң ыраккы Соңгу чук девискээриңге деңнээр дугайында хандырылга болгаш сайгарылга талазы-биле ССРЭ-ниң Кол эргелелинден шиитпирни чедип ап шыдаан. Ол айтырыышкынны ёзугаар чылда элээн чогуур фондулар баштайгы чартык чылда-ла хуваартынган турар ужурлуг.

Ол доктаалды боттандырары чылдың эгезинде эки чоруп турган, а оон соонда боттуг чылдагааннарның хараазындан херек кырында соксаан. Материалдар шыгжап кадагалаар складтар чок болганындан, чээди лимиди чедишпезинден болгаш автомобиль транспортунуң чүък сөөртүп эккээр шиңээ кызыгаарлыг болганындан тудугжулар хөй санныг тудуг материалдарын хары угда мөөңнеп аптар аргазы чок болу берген. Ол бүгүнүң хараазы-биле Абаканның, Абазаның болгаш Минусинскиниң демир-орук станцияларында 20 муң тонна чедир тудуг чүъгү чыглып чыдып берген. Ол хиреде тудуг организациялары оларның чедишпезинден аңаа турар ужурга таваржып турар.

Объектилерже кол тудуг материалдарын, детальдарны болгаш конструкцияларны комплекстеп сөөртүрүн организастаары эргежок чугула болу берген. Ол сорулганы күүседирде тудуг организациялары ажылды неделя-хонуктап планнарынче шилчиир, ажыл хуваарын организастаарын болгаш материалдарны сөөртүп алырын шыңгыы график барымдаалап чорудары негеттинип келген. Ол талазы-биле дуржулга «Тыва тудуг» трестиң адырларында бар болгай. Ону тудуг организациялары өөренип ап, боттарының ажылдарынга ажыглаары чугула.

Тудугларны материалдар-биле хандырарында бергелер турбуже, чамдык тудуг организациялары оларны камнаар чок чарыгдап, ону кадагалаарының хемчеглерин албайн турар. Дыка хөй тудуп турар объектилерде цемент болгаш материалдар шыгжаар складтар чок. Металлдар болгаш чуга демирлерни аңаа-ла черде октагылап каан, демир-бетонну доктааттынган чурумнардан дыка хажыды кадагалап турар.

Трестерниң бүдүрүлге-технологтуг комплектация эргелелдери амдызында чогуур деңнелиңге чедир ажылдавайн турар. Олар колдуунда чүгле хандырыкчы хүлээлгезин күүседип, бедүүн шыйыглар ёзугаар база улус ажыл-агый планнарында болгаш ажыл хуваалдазының графигинде көрдүнген хуусаада материалдар, кылыглар болгаш конструкциялар-биле объектилерин комплектилээрин шуут-ла четпес чорудуп келген. Эргелел аппаратының ажылдакчыларының инициативачы чоруу эвээш, дагдынган ажыл-херээ дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харысалгазы куду. Оларның ажылын элээн ханы өөренип көөр, ол албан черлерин мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаар, дузалал базаларын тургузарының айтырыгларын шиитпирлеп, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны болур-чогууру-биле механизастаар херек.

Бистиң республиканың тудуг организацияларының хереглелдерин хандырарынга тус черниң материалдары: тудуг ыяжы, шлак, тудуг дажы, чугай, туүйбү, чып эптээр демир-бетон чергелиг чүүлдер долузу-биле ажыглаттынмайн турар. Бүдүн беш чылдың дургузунда «Тудуг кезектери» комбинат (директору эш Чащухин) багай ажылдап турар. Чартык чылдың планын ол коллектив чүгле 87 хуу күүсеткен. Беш чылдың дөрт чылдарында төлевилел күчүзүнүң чүгле чартык кезии шиңгээттинген, оон хараазы-биле баштайгы чартык чылда безин 2,6 муң кубометр чып эптээр демир-бетон чедир алдынмаан. Ол бүдүрүлгеде мынчага дээр дөрткү болгаш бешки шугумнар эптеп тургустунмаан. «Тыва көдээ тудуг» болгаш «Тыва суг тудуг» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтары доктааттынган күчүлериңге бодаарга, 1,4 муң кубометр чып эптээр демир-бетонну чедир бербээннер. Кызылдың туүйбү заводу, «Тыва көдээ тудугнуң» Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузу, Улуг-Хем ыяш үлегпүр ажыл-агый чери, «Тыва септелге-тудуг» трестиң ыяш белеткээр цеги, «Тудуг кезектери» комбинаттың ыяш кылыр цеги боттарының кылып болгу дег аргаларын чедир ажыглавайн келгеннер.

Капитал салыышкыннарны эң-не таарымчалыг кылдыр ажыглаарының улуг курлавырлары тудугнуң шынарын бедидеринде база бар болуп турар. Ындыг турбуже дыка хөй объектилерниң тудуунда чогуур нормалар болгаш чурумнар сагыттынмайн келген. Ажылдарны күүседириниң дес-дараалашкак чурумун үрээтирип, тудуг материалдарын, конструкцияларын үлезин чок черге сөлүп, оон түңнелинде үрей кылыышкыннарны болдуруп турар. Сөөлгү бүдүн чартык чыл дургузунда безин ындыг үрей кылыышкыннарны катап эдеринге республика 200 муң рубльди чарыгдаан болуп турар.

Ылаңгыя «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге-тудуг» трестерниң чорудуп турар тудугларында тудуг-монтаж ажылдарының шынары дыка кудуу болуп артпышаан. Ол трестерниң мехколонналарының чорудуп турары көдээ черлерде ийи аал иштиг чурттаар бажыңнары төлевилелден хажыдыглыг, чедир кылдынмаан хөй талалдарлыг, ындыг байдалдар чүгле оларның ажыглаа шынарын баксырадып турар эвес, харын-даа чамдык кезектерин саадап үндүрүп турар.

Төлевилел организациялары дериглелерни төлевилеп тура, технологтуг, сантехниктиг, хоолай дамчыдылгалар эртер үттерни, шалаларда, дээвирлерде база ханаларда чылыдылга эртер черлерни каяа кылырын каапкаш барган болгулаар. Оон хараазы-биле керээ ёзугаар ажылдап турар организациялар бажыңнарны ажыглалга дужаар өйде кээп удур тудуштуруп каан ийикле, азы чып эптээр демир-бетондан, туүйбүдан кылган ханаларга муң-муң үттерни кылып, түрег көөр. А ону төлевилекчилер баш удур көрүп каар болза, тудугжулар, монтажниктер ол үттерни тудуг чоруп турда-ла кылып каарга түвек чок болур ийик.

СЭКП-ниң XXIV съездизи колдуунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң ачызында чедип алган турар ужурлуг харысалгалыг сорулгаларны тудугжуларның мурнунда салган. Оларны күүседирде күш-ажылды организастаарын үндезини-биле экижидери, тудуг бүдүрүлгезин индустриализастаары, чүүл бүрү чылдагааннар-биле аңаа турар чорукту болгаш ажыл шагын чидирер чорукту узуткаары, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң чурумун быжыглаары негеттинип турар. Бо талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунуп турар. Ынчалза-даа ажыл шагы үзер чоруктар ам-даа тудугларда улуг болуп артпышаан. Республикада шиитизи-биле ажыл шагы үзер, администрацияның чөпшээрели-биле безин аңаа турар болгаш ажылга үнмес чоруктардан 1974 чылда 35 муң хире кижи-хүнү чидирген, оон хараазы-биле барык-ла 1,3 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир күүсеттинмейн барган.

Республиканың чамдык тудугларында амыдыралдың болгаш бүдүрүлгениң таарымчалыг байдалдарын тургуспаан, тудуг-монтаж ажылдарын шын организастаарының, машиналарны болгаш механизмнерни ажыглаарының техниктиг хайгааралын кошкак боттандырып турарындан ажылдап турарларның кемдээр болгаш аарыыр чоруу бедик болуп артпышаан. А кемдеп-бертинер болгаш аарыыр-чорукту эвээжедип тургаш, ажыл шагы чидирерин кудуладыры күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин улгаттырарының хоомай эвес курлавыры болур.

Капитал салыышкыннарының ажыктыын бедидериниң, тудуг планнарын күүседириниң, объектилерни ажыглалга дужаарын дүргедедириниң, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидер болгаш бот-үнезин чиигедириниң күчүлүг аргазы массалыг социалистиг чарыш болур. Амгы үеде социалистиг чарышта сес муң хире тудугжу киржип турар. СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыы ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазының болгаш идепкейлиг чоруунуң чаа көдүрлүүшкүнүн болдурган. Чарыштың түңнелдерин удаа-дараа үндүрүп турар апарган. Көскү агитация тодаргай болу берген.

Социалистиг чарышты организастаар талазы-биле № 48, «Кызыл тудуг», Кызыл ЦЭС тудуг эргелелдери, «Востоксантехмонтаж» трестиң Кызылда мехколонназы, «Сибирьтехмонтаж» трестиң участогу эки дуржулганы мөөңнеп алган. Ол организацияларда ажылчыннарның тус-тузунда чарыжы калбаа-биле практикалаттынып турар. Күш-ажылдың дешпилгелиг аргаларын болгаш эртем-техниканың чедиишкиннерин нептередир сорулга-биле бот-боттарын хынажыр арганы доктаамал организастап турар. Ында көргүзүг самбыраларын көскү кылдыр шимээн, күш-ажылчы аллар туктарын тургускулаан. Бригадалар аразында чарышты хүннүң болгаш участоктар аразында чарыштың түңнелин он хонуктап үндүрерин практикалап турар. Чарыштың түңнелдерин ынчаар шалыпкын үндүрүп турар чорук оон дээштиин хандырган, эң дээре көргүзүглер дээш чарыштыг кижилерниң сонуургалын бедиткен, ажылда бар четпестерни өй-шаанда илередип, ону чайладырының аргазын берип турар.

Оон-биле чергелештир социалистиг чарышта ёзу барымдаалаар болгаш чуду-каралаар чоруктар ам-даа бар. Дыка хөй тудуг коллективтеринде, ылаңгыя «Кызыл үлетпүр тудугга», Чер ажылдары кылыр тудуг эргелелдеринде, 18-ки болгаш 62-ги КМК-ларда болгаш өске-даа организацияларда социалистиг чарышты организастааны багай, хүлээлгелерни канчаар күүседип турарын доктаамал хайгааравас, түңнелдерни көскү кылдыр үндүрери болгаш деңнээри кошкак. Далган дээрбелээр комбинаттың, Элегес-Аксында хана материалдары кылыр заводтуң, Хову-Аксында даараныылга комбинадының дээн чергелиг улуг тудугларда көргүзүг самбыралары доктаамал долдуртунмайн турар болгаш ажылчыннарның талазындан чөптүг хомудалдар үнүп турар.

Республиканың тудугжуларының, чагыкчыларының, тудугларны ажыл-агый аргазы-биле чорудуп турар министерстволарның болгаш ведомстволарның мурнунда чылдың арткан үезиниң дургузунда улуг сорулгалар туруп турар. Тудуг бүдүрүлгезин организастаарын үндезини-биле экижидип, бар турар машиналарны болгаш механизмнерни болдунары-биле долу ажыглап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күзели-биле, чылдың эрткен алды айларында кылып чоруткан ажылдарның хемчээлинден 55 хуу хөй, 52 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын ийиги чартык чылда шиңгээдип алыр; 69,1 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн, 1.996 өөреникчи олуттуг школаларны, 390 орунниг школа назынын четпээн уруглар албан черлерин, 1.900 олуттуг культура албан черлерин, поликлиниканы, 2100 баш мыйыстыг бода мал кирер база 49,8 муң баш хой кирер кажааларны ажыглалга кирер, 3,9 муң гектар черге культура-техниктиг ажылдарны чорудар, 17 муң гектар сиген шөлдерин болгаш одарларны суггаттыг болдурар, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээн, Кызылдың далган комбинадынга дээрбени, алгы заводун, «Тудуг кезектери» комбинаттың ийиги ээлчээн, Ак-Довурак хоорайда 150 автомобиль кирер гаражты ажыглалга кирер, 30 км дуртуг орукту асфальтылаар.

Ол бүгү сорулгаларны боттандырары белен эвес, аңаа чүгле тудуг организацияларының бүгү күжүн, акша-хөреңгини болгаш материалдыг курлавырларын болур-чогууру-биле мобилизастап тургаш эвес, а харын-даа ол чугула болгаш улуг ажыл-херекке хензиг-даа бол хамаарылгалыг коллективтерни арга-лыг-ла болза, киириштирип тургаш чедип ап болур дээрзи билдингир. Ол сорулгаларны күүседири Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXV съездизинге бистиң эң дээре белээвис ол болур.

* * *

Пленумга илеткел соонда санал-оналдар эгелээн. Бир дугаарында СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Н. С. Бойду** сөс алган. Республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериңге капитал тудугнуң эргежок чугулазын, районнуң партия организациязы бо чугула айтырыгже кичээнгейни күштелдирип, ол дугайын райкомнуң пленумнарынга, бюроларга чугаалажып келгенин ол чугаазының эгезинде демдеглээн.

Районда капитал тудугнуң хемчээли калбарып, бүдүрүлгениң база чурттаалганың, культура амыдыралдың тудуглары көвүдеп турарының чижектерин эш Бойду көргүскен. Чижээ, капитал тудугга кылыр ажылдарның хемчээли чылда 8 миллион рубль чедип турар. Тудугларга акша-хөреңгини шиңгээдип алыры 1970 чылга деңнээрге, 1975 чылда 40 хуу хире өзер. Ленин орденниң эдилекчизи Чимит-Доржу ышкаш дуржулгалыг тудугжу кадрлар өзүп үнген, партия организациялары олар-биле ажылды экижиткен.

Капитал тудугнуң талазы-биле бистиң районда четпестерни илеткелде чөптүг-биле демдегледи, районнуң партия организациязы оон чогуур түңнелди үндүрер деп, эш Бойду уламчылаан. Ылаңгыя районда кол тудуг организациязы № 463 КМК (начальниги Кан-оол, парторганизация секретары Сендажы) бо чылын планныг онаалдаларын күүсетпээн. Ол ышкаш тудугларда механизастаашкынының деңнели акша-хөреңгини быдарадып турар, курлавырларны дилеп тып, чөп ажыглаарынче кичээнгей кошкак дээрзин ол айыткаш, ылаңгыя «Тыва көдээ тудуг» трестиң талазындан бо айтырыгже шоолуг кичээнгей салбайн турарын, республиканың архитектор, төлевилел организациялары тудугларның төлевилел-документацияларын чогуур өйүнде кылбайн, саададып турарын шүгүмчүлээн.

Түңнелинде эш Бойду Чадаана хоорайга тудуг-индустриязын быжыглаарынга база массалыг мергежилдиң тудугжуларын белеткээринге холбашкан чамдык саналдарны киирген.

Ийдирде «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору **В. А. Ухов**. Ол бодунуң саналынга бо комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунуң хожудап турарын, ында чамдык нарын, берге айтырыгларның дугайын чугаалаан. Шиңгээдип алва чогуур 10 миллион рубльдиң чүгле 3,7 миллионну шиңгээдип алдынган. Кол корпусту доозар талазы-биле ажылдар хожудап турар. Комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуун кылып турар кол тудуг организациязы — «Тыва тудуг» трест чыл эгезинден-не ол чугула ажыл-херекче чогуур белеткел чок кирген. Ынчангаш хөй чүүлдер чедир кылдынмаан. Оон кол чылдагааны ажылчын күжүнүң, механизмнерниң чедишпезинде. Оон уржуундан чамдык ажылдарны түр соксаткан турган.

— Партия обкомунуң бюрозунуң талазындан шиитпирлиг хемчеглерни алган соонда, сөөлгү үеде ажыл-херекте чамдык экижилгелер бар апарган. Ынчалзажок кылыр ажылдарның хемчээли аажок улуг — деп, эш Ухов демдеглээн.

Ылаңгыя ам-даа 6,7 миллион рубльди шиңгээдип алыр, комбинатка ажылдаар ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар шилип алыр, оларның чурттаар черлерин белеткээр талазы-биле улуг ажылдарны чорудар.

Чамдык бергелер турза-даа, ону ажып эртип тургаш, СЭКП-ниң XXV съездизиниң ажыттынар хүнүнде комбинаттың ийиги ээлчээн ажыглалга кирген дугайында рапорттаар дээш тудугжулар-даа, ажыглакчылар-даа бүгү хемчеглерни алыр деп чугаазының түңнелинде эш Ухов бүзүреткен.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **К. А. Маспык-оол** санал бергеш, районда тудуг организацияларының ажылын тодаргай анализтеп, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кол кичээнгейни угландырып, ылаңгыя Саян-Шушенск ГЭС-тиң туттунары-биле холбаштыр бо районнуң девискээриңге тургустунар далай хөөлбээнче кирер бээр суурларны көжүрер, чаа Шагаан-Арыг хоорайны тудар талазы-биле ажылдың канчаар чоруп турарынга доктааган.

Бо чылын районда чаңгыс-даа тудуг организациязы планын күүсетпээн, бир миллион ажыг рубльди чедир шиңгээдип албаан. Чаа Шагаан-Арыгның тудуу кончуг оожум чоруп турар. Бо чугула ажыл-херекке «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестер, «Тыва септелге-тудуг» организациялары багай дузалап, ол районда боттарының салбырларының, участоктарының ажылынче кошкак кичээнгей салып турарын шүгүмчүлээш, эш Маспык-оол капитал тудугнуң темпизин дүргедедир, тудугларда ажыл-ишчилер ортузунга партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылды улам күштелдирер дээш районнуң партия организациязы тодаргай хемчеглерни алыр дээрзин айыткан.

Республиканың көдээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко** колхозтарда болгаш совхозтарда тудуг ажылдарында четпестерге холбаштыр илеткелде кылган шүгүмчүлелди бүрүн хүлээп ап, оларны чайладыр дээш министерствонуң талазындан боттуг хемчеглерни база алыр дээрзин саналының эгезинде чугаалаан.

Оратор көдээге тудугларны, дериглелдерни кылырының хемчээли аажок өзүп турарын демдеглээн. Эрткен сески беш чылдыы-биле бо беш чылдың эрткен үезин деңнээрге республикага ол ажылдар ийи катап өскен. Көдээге тудугларны мурнунда чүгле 3 тудуг организациязы кылып турган болза, ам оларның саны сес четкен.

Ынчалзажок көдээге керээ ёзугаар тудуг-монтаж ажылдары кылып турар «Тыва көдээ тудуг» болгаш «Тыва суг тудуг» трестери планныг онаалдаларны күүсетпээнин, республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкыны колхозтарны болгаш совхозтарны тудуг материалдары-биле багай хандырып турарын, ол ышкаш мелиоративтиг тудугларның планы үстүп турарын ол шүгүмчүлээн.

Тоску беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш хоорайның тудуг организацияларының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының аразында чарыш калбарган дээрзин СЭКП Кызыл хоорай комитединиң секретары **Б. П. Свинцов** саналынга демдеглээн.

«Кызыл тудуг» болгаш № 48 тудуг эргелелдеринде тудугжуларның ажыл-ишче кичээнгейин күштелдиргенинден ол эргелелдер планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар. Ылаңгыя эш Белковтуң удурткан бригадазының ажылдың организастааны мактанчыг дээрзин эш Свинцов чугаалаан.

Хоорайның тудугжулары чурттаалга бажыңнары тудар планын ажыр күүседип турар.

Ынчалза-даа тудуг ажылында улуг четпестер бар. Чыл эгезинден бээр 13 миллион рубльдиң капитал салыышкыны шиңгээттинмээн. Чамдык тудуг организациялары чарышты ёзу барымдаалап организастап, ажыглалга кирер ужурлуг объектилер дужааттынмайн турар. СЭКП хоорkому кошкак хемчег ап турарын ол чугаалаан.

— Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXV съездизинге чедиишкинниг ужуражыры—бистиң бригаданың кежигүннериниң кол сорулгазы ындыг—деп, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде штукатур-малярлар бригадазының бригадири **Е. С. Бизяева** саналын эгелээн. Оон удурткан бригадазының ажыл-ишчи кыстары доозукчу чылда сорукшур ажылдап турар. Бирги, ийиги кварталдарда алган хүлээлгелерин олар ажыр күүседкилээш, СЭКП Кызыл хоорkомунуң, хоорkүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ынчалза-даа тудугларны чогуур хуусаазында ажыглалга кирериңге шаптыктыг чүүлдер эвээш эвес дээрзин ол чугаалаан, ол четпестерни дарый чайладыры үениң негелдези дээрзин тудуг организацияларының удуртукчуларынга ол сагындырган.

«Тыва тудуг» трестиң планныг онаалдаларын чылдан чылче немежип, а оон ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ол даалгаларны күүседир дээш кызымак ажылдап турар дээрзин ол трестиң эргелекчизи **Ч-Д. Б. Ондар** саналынга чугаалаан. Эрткен сески беш чылга деңнээрге тоску беш чылда бо тресте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 45 хуу өзер. Трестиң шугуму-биле «Тудуг кезектери» комбинат, профтехучилище, 15 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлү, уруглар салы болгаш өске-даа тудуглар кылдынган болгаш Чаа Шагаан-Арыгның тудуунда ажыл-иш база кидин түлүк. Боттарының кызымак ажыл-ижи-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар «Тыва тудуг» тресте хөй дээрзин эш Ондар чугаалаан: 276 кижи — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, а 314 кижи— ол атты чедип алыр дээш демисежип турар.

Трестиң ажылында четпестер база хөй дээрзин ол демдеглээн. Бирги чартык чылдың планныг онаалдаларын трест күүсетпээн. Ээлчеглер аразының аңаа туруушкуннары үргүлчүлевишаан. Кызыл хоорайның тудугларында байдал оон база дээрелевес. Ылаңгыя «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң удуртукчулары ажыл-агыйжы айтырыгларны безин трест удуртукчуларының киржилгези чокка шиитпирлеп шыдавас кылдыр чаңчыга бергеннер.

Кызылга тускайлаан автомобиль парыгын, цемент заводун тударын үе негеп келген дээрзин эш Ондар түңнелинде чугаалаан.

—Районда капитал тудугнуң байдалының дугайында айтырыгларны СЭКП райкомунуң бюрозунга-даа, райкүүскомнуң хуралынга-даа чугаалажып келген. Ынчангаш районда туттунуп турар тудугларның хуусаазын тускай контрольдап турар бис — деп, Бии-Хем райкүүскомнуң даргазы **М. К. Дамчай** саналынга чугаалаан. Районнуң хлеб заводун, ниити чурттаалга бажыңын, уруглар салын, школаны ажыглалда киирген.

Оон-биле чергелештир, капитал тудугнуң ажылында четпестер дыка хөй. Мурнакчы дуржулганы тудуг организацияларында четпес ажыглап турар. Республиканың тудуг трестери, КМК-лар районнуң тудуг организациязынга кошкак дузалажып турар. Районнуң тудугларынга кургаг штукатурка, шил чедишпейн турда, «Тыва көдээ тудуг» трест биске дуза чедирбейн келген.

Тудуг кылыр ажылчыннар чедишпезинден районга тудуг кылыры-биле өскээртен келген түр ажылчыннар хүлээп ап турар. Район эмнелгезиниң, Культура бажыңының, Тарлаг 8 чыл школазының тудуглары эргижирээн, чаартыры негеттинип турар дээрзин түңнелинде эш Дамчай чугаалаан.

Сөөлгү дөрт чылдарда металлургтар суурy Хову-Аксынга 13,1 млн. рубльдиң капитал салыышкыннарын, оон иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга 9,7 млн. рубльди шиңгээткен дээрзин пленумга «Тыва кобальт» комбинаттың директору **А. И. Ванжа** дыңнаткан. «Тыва кобальт тудуг» участогу тудуг ажылдарының хемчээлин кызырып турар, а комбинаттың капитал тудуг килдизиниң үлүүнге кол үүрге онаажып турар апарган.

«Тыва кобальт» комбинат чартык чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын 89,5 хуу күүсеткен. Оон чамдык чылдагааннарынга оратор доктааган. Суурнуң тудугга хереглели улуг. Ону барымдаалааш, хары угда хөй объектилерни тудар, ынаар материал-техниктиг болгаш күш-ажыл курлавырларын чардыктырар практикадан тудуг участогу-даа, комбинат-даа үнүп шыдавайн турар. Оон уламындан тудугнуң хуусаазы узамдыгып, акша-хөреңги үр үеде эгиттинмейн турар. Ам үеде суурда 25 хире улуг-биче объектилерде 2,1 млн. хире рубльди шиңгээткен, ынчалза-даа тудуг доозулбаан болганда ол хөреңги ажык чокка үүжелеттинген. Чижээ, 70 муң рубль чарыгдалдыг ногаа өстүрер чер тудуун сөөлгү үш чылды улаштыр ажыглалга кирерин социалистиг хүлээлгеге айтып келген. Ынчалза-даа шил чогундан ол объектини ам доозары база соңгаарлаттынган. Суурда универмагтың, столовайның тудуу база узамдыккан.

Байдал ындыг турда «Тыва тудуг» трест бодунуң чагыргазында тудуг участогунуң ажылын удуртур, башкарар талазы-биле четпес ажылдап турар. Тудугжулар ортузунга масса-политиктиг ажылдың дээштиин чавыс, социалистиг чарышты чогуур деңнелге организаставайн турар чүүлдер бар.

Оон чылдагааны болза бүгү ажылды ажыл-агый аргазы-биле чорударынче шилчидерин кызыдып турары болур деп, эш Ванжа чугаалааш, комбинаттың мурнунда кол продукцияны бүдүрери-биле холбашкан нарын сорулгаларга доктааган. Ындыг болганда суурга тудуг ажылын специализастаттынган, быжыг материал-техниктиг базалыг, мергежилдиг ажылчыннарлыг тудуг организациязы долузу-биле холга алыры ажыктыг деп, ол саналдаан.

Ажыл-агый аргазы-биле тудуг чорудуп турар организацияларның ажылын удуртуп башкарар, оларның ортузунга социалистиг чарышты калбартыр талазынче кичээнгей салырының чугулазын оратор демдеглээн.

Тудугнуң шынарын бедидериңге болгаш хуусаазын кызырарынга улуг рольду төлевилел организациялары ойнаар ужурлуг. Ынчалза-даа бо талазы-биле улуг четпестер барын демдеглээн.

«Тыва кобальт» комбинат биле Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгезин каттыштырганы-биле холбаштыр Кара-Тал суурда чурттап турар металлургтарга социал-культура тудугларын кылыр девискээрни тускайлаар үе келген дээрзин эш Ванжа чугаалаан.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң секретары **Л. А. Фандюшин** бодунуң саналынга районда тудуг организацияларының материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче ук организацияларның хамааржып турары трестер кичээнгей салырының чугулазын демдеглээн. Тудуг организацияларының материал-техниктиг баазазының кошкаандан районда тудуг ажылдарының темпизи болгаш шынары чавыс. «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазы районда № 1070 КМК-же ыяш сөөртүр машиналарны командировкалап чорудуп турар. Чер аразы ырак, командировканың хуусаазы кыска болганындан ындыг автомашиналарның ажылының дээштии чавыс.

Көдээ тудугга материалдар кылып турар пункт Шуурмакта бар болгай. Аңаа завод аргазы-биле кезектерин белеткээн мал кажааларын тудар аргаже шилчиир үе келген дээрзин эш Фандюшин демдеглээн.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң ажылдап келгени сес чылдарда өзүп сайзыраанын, көдээ суурларның арын-шырайының чаартынып турарын ук трестиң кол инженери **М. Ш. Ширин** саналынга чугаалаан. Келир беш чылда трест күчү-күжүн улам улгаттырар, улам нарын сорулгаларны шиитпирлээринге амдыгааштан белеткенир ужурлуг. Көдээ тудугнуң ажылында улуг четпестер барын пленумга шыңгыы шүгүмчүлээнин чөпсүнмүшаан, оратор байдалды эдип алырының чамдык хемчеглеринге доктааган.

Көдээ тудугнуң темпизин дүргедедир болгаш оон шынарын экижидер дээш тудугну индустриалдыг аргаже шилчидери чугула. Бо талазы-биле баштайгы базымнар кылдынган. Трест Кызылда демир-бетон кылыглар заводун туткан. Ол завод инек кажааларын эптеп монтажтаар кезектерин белеткеп турар. Шуурмакта болгаш Туранда ыяш пунктуларында көдээде тудуп турар ийи-ийи квартиралыг бажыңнарны завод аргазы-биле белеткээринче кирген.

Орук тудуунуң болгаш ажыглалының ийи организациязы, 100 ажыг ажылчыннар беш чыл планын күүседипкен. Орук тудугжулары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 4,5 чылда 40 хуу бедиткен. Ол дээрге беш чылдың төнчүзүнге чедир чедип алыр ужурлуг контроль көргүзүг-дүр. Ажыл-агыйның бо адырында чедиишкиннерин демдеглевишаан, Тыва автоорук бүдүрүлге эргелелиниң начальниги **Н. А. Борзенко** орук септелгезиниң, тудуунуң, ажыглалының талазы-биле курлавырларга доктааган. Ылаңгыя орук тудугжулары бо чылдың бирги чартыында планныг сорулгаларны күүсетпээн. Ус оруунда Улуг-Кебеж чоогунуң оруун чаартыр ажыл аажок оожум байдалдыг. Ону кылып турар № 5 орук тудуунуң эргелели 15,5 млн. капитал салыышкыннарындан 9,1 миллионну шиңгээткен. Ук оруктуң тудуу узамдыгып турарындан эрги орукту септээринге хөй хөреңгини үндүрүп турар.

Чазаглыг оруктарны асфальтылаар талазы-биле эргелелде улуг аргалар бар. Ынчалза-даа битум чогундан чүгле чайгы үеде гудронну тускайлаан машиналарга сөөртүп турар. Чайын гудрон сөөртүрүнге таарыштырган машиналар эвээш болганындан ону хереглелге чедир база эккеп ап шыдавайн турар. Битум, гудрон чергелиг материалдар-биле хандырылганы экижидеринче кичээнгей салыры чугула дээрзин оратор демдеглээн.

Доозукчу чылда Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң «Тыва суг тудуг» трези планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип турар. Ажылчыннар-биле масса-политиктиг ажылды күштелдирип, социалистиг чарышты чогумчалыг организастап турарының үре-түңнели ол деп, тресте партия организациязының секретары **М. В. Смирнов** саналынга демдеглээн. Ынчалзажок бүгү күштү кол объектилерге мөөңнээриниң, дең-дески ажылдаарын хандырарынче кичээнгейни угландырарының чугулазын ол чугаалаан. Мелиорация ажылдарын үре-түңнелдиг чорудар дээш тудугжулар биле көдээ ажыл-агый органнары демин каттыштырары чугула деп, оратор онзалап демдеглээн.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

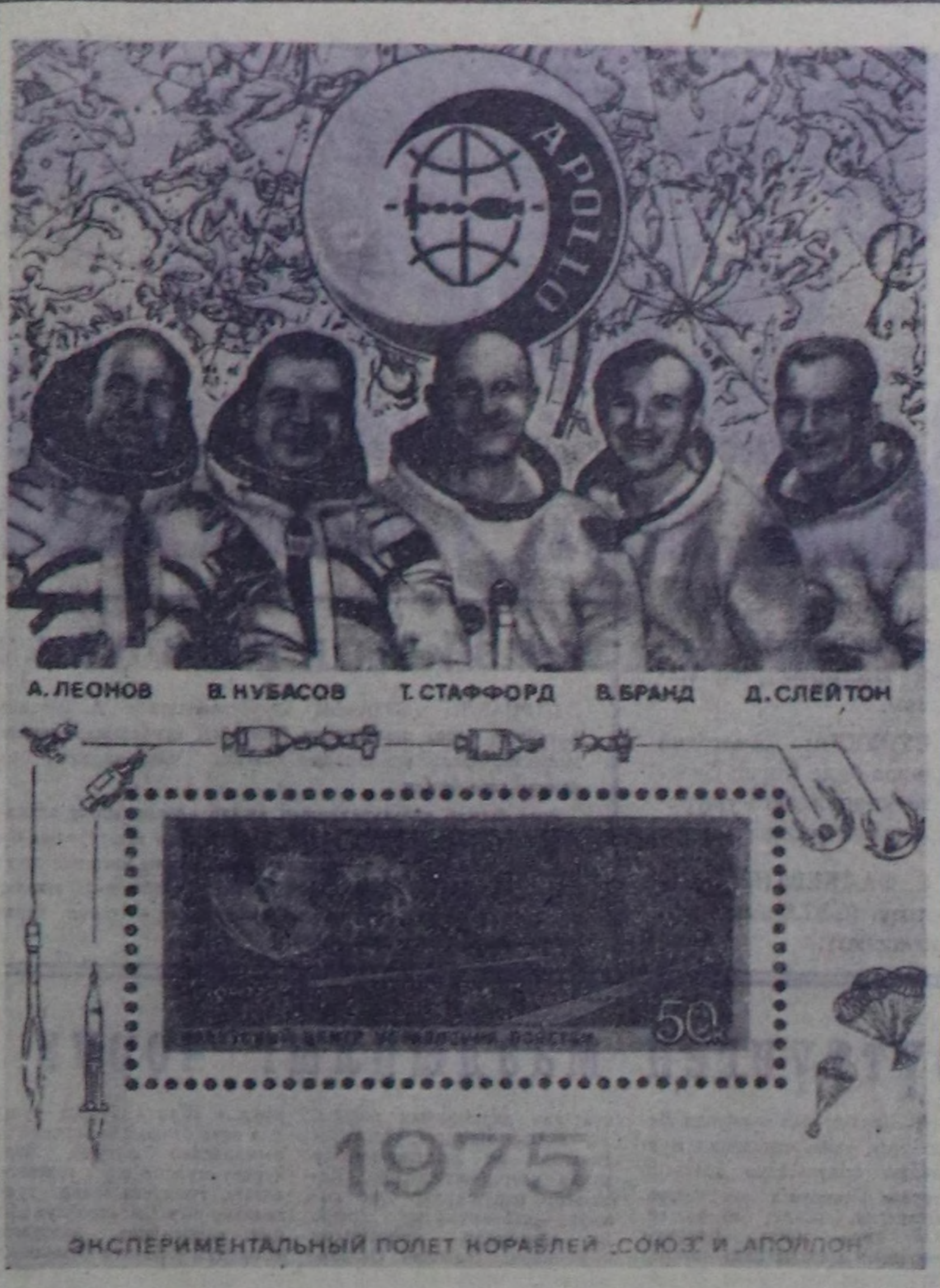

МОСКВА. ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу «Союз» болгаш «Аполлон» космос корабльдериниң шенелде ужудуушкунуну деп дөрт почта маркаларын парлап үндүрген.

ЧУРУКТА: чаа почта маркалары.
В. ХУХЛАЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧЕРГЕ БАШТАЙГЫ ХҮН

1975 чылдың июльдуң изиг хүннеринде болган космоска база бир чедиишкинниг ужудуушкун делегей эртеминиң төөгүзүнде кирген. Космонавтылар Петр Климук биле Виталий Севастьянов олар ийи ай ажыг үениң иштинде ужуткаш, боттарының космос өртээлинге кээп хонупканнар.

Оларның кээп доктааганы «Космонавт» дээр аалчылар бажыңынга «июльдуң 27-ниң эртенинде кижилер ужурашкаш-ла, «экии» дээриниң орнунга «олар канчаар удаан ирги?»—деп, айтыржып турганнар. Улуг эвес саазында экипажтың кадыкының байдалының дугайында дыңнадыг: Судалының согары чогуур деңнелинде. Деңзи бичии-ле чиңгээн. Базыышкын өскерлиишкин чок.

Бистер экипаж-биле база-ла оларның ужудуп үнүптериниң мурнунда ужурашканывыс өрээлге душкан бис. Климуктуң форма хөректээжиниң погоннарында база бир сылдыс немешкен. Виталий солуңга үнген портрединде ышкаш, шак-ла ындыг «кара-шокар» ак хөйлеңи-биле хевээр.

— Че, ам-на экиве!— деп, Севастьянов мендилешкен.

— Силерниң мында кандыг-даа өскерилге чогунга өөрүүрдүр бис—деп, Петр улаштыр чугаалады.

Космонавтылар чер кырынга баштай базып, кылаштаанда 20 шак эрткен соонда беседа-даа ынчаар эгелээн.

Боттарынарның ийи ай ажыг үеде ужудуушкунуңардан кылган кол түңнелиңер чүл база космоска үргүлчүлелдиг ужудуушкунуң келилиг ажык-дузазы кандыгыл? Журналистер ындыг айтырыгларны салдылар.

Экипаж командири Петр Климуктуң бодап турары-биле алырга, космоска хөй ай иштинде экспедицияның чедиишкинниг болурунуң кол-ла чүүлү экспедицияның кежигүннериниң бот-боттарының аразынга бүрүнү-биле билчири боор турар. «Бистер, Виталий-биле ийилээ чер кырынга база-ла кады ажылдап турган болгай бис, ынчалза-даа космонавт кижиниң ажылынга кол чүүлдү — болунуң эжин дораан-на билир чорукту анаа, орбитага ынак барымдаалаар бис—деп, ол чугаалаан.— Бистиң Виталий-биле аравыска харылзаавыс кайы-кайывыска-даа хөй өөрүшкүнү болдурары дээш үргүлчүнүң маргылдаазы боот турган деп чугаалаар болзумза, хөөрем эвес боор».

«Салют-4» станциязының ажылдап келгени чеди ай дургузунда шинчилел ажылдарының программазының долузу-биле бадыткаттынганы бистиң экспедициявыстың соонда бир-ле дугаар, кол түңнел ол болган—деп, Виталий Севастьянов чугаалаан. Бистиң кылган чүүлдеривистиң отчёдунда айыткан чүүлдер-ле хөй: Хүн болгаш сылдыстар, океан болгаш геология, климат болгаш долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаары-даа бар-ла. Ийи айның иштинде бистер шинчилелдер кылырынга чаңчыгып, сонуургаар апарган бис. Бистер херек болза, ону ам-даа күзелдиивис-биле үргүлчүлээр ийик бис, чүге дээрге, сөөлгү айда деңзи чок байдалга ажылдаарынга бүрүнү-биле чаңчыга берген бис.

— Орбитага 63 хонук иштинде ужудуушкун үезинде чогум кайы хүн силерге уттундурбас болганыл?

Климук станция-биле корабльдиң тудушкан хүнүн, кажан оон оглу үн бижээн чагаазынга тудуп алганы «бүдүн-чартык килограмм» шортаның дугайын дыңнатканын, болунуң төрээн хүнүн чугаалаан. Виталий «оларның төрээн хүннери шынап-ла аас-кежиктиг болганын» бадыткаан. Ол хүннерни олар космоска уткаан. (Виталий июль 8-те дөртен харлаан, а Петр июль 10-да болунуң 33 харлааның демдеглээн). Ынчалза-даа оларның ийилдирзинге Леоновтуң, Кубасовтуң, Стаффордтуң, Слейтоннуң болгаш Брандының ужуп үнгениниң дугайында репортажты дыңнааны июль 15-тиң хүнү эң-не уттундурбас хүн ол болган.

Беседа үргүлчүлеп турган.

— Чогум кандыг шенелде силерниң сагыш-сеткилиңерге эң-не таарымчалыг болганыл?

— Инженерлиг шенелделер эң-не солун болган—деп, Климук чугаалаан. — Чижээ, дүн үезинде башкартынырының чаа системазын шенээн бис. Ынчангаш оон дузазы-биле «Союз» корабльдер дүне када чазыг чокка хонуушкунну кылып болур түңнелди үндүрген бис.

Севастьянов бир-ле чүвени эде кылырынга, катап саназарынга, ылавылап көөрүнге холбашкан дүрүмнелгеларга дыка өөрүүр турган. Чижээ, ол угнуг тодарадырының херекселдериниң бирээзин «демдеглеттинген» сылдысты шуут «тыппастааш» турупканын чугаалаан. Оон чылдагааны ол сылдысты чайыннадып көстүрү эвээш болганы илерээн.

Совет Армияга албан эртирери оон космонавт профессиялыг болурунга кандыг идиглиг болганын полковник Петр Климуктан айтырган.

— Бир чүүлүнде, ужудукчу практика чок болза, космонавт боор шыдавас турган ийик мен. Ийи чүүлүнде, сагылга-чурумга кижизиттинип, харысалгалыг чорукту медереп билириниң оон дээре школазын чер-ле билбес-тир мен.

Эмчилер экипажтың ужудуушкун үезинде байдалы тергиин эки деп үнелээн. Космос медицинаны биле биологияның эртем түңнелдери шынар талазы-биле чаа чүүлдер-биле долдунганы ам тодаргай апарган. Кол-ла чүүл болза, космонавтыларның черниң байдалынга катап долузу-биле чаңчыгарын чиигедириниң аргазынга өөренип алганы боор турар.

Олар эмчилер-биле кандыг харылзаалыгыл дээрзиниң дугайында айтырыгга Климуктуң: «эң бүзүрелдиг харылзаалыг бис. Бистиң черге кээп, хонупканывыс соонда бир хонук-даа эртпээн, а силерниң-биле чартык шак иштинде чугаалажып келдивис ышкажыл» —деп, харылааны-даа чөптүг болган. Севастьянов олургаш, бистиң эмчилеривиске кылыр бичии-даа чемелээшкиним чок ийин—деп, харылаан.

Бөгүн чүгле эмчилер «хүннүң маадырлары» болбайн турар. Экипажтарны үргүлчүлелдиг космос ужудуушкуннарынга белеткээриниң аргазы бүрүнү-биле бадыткаттынган. Бистер космонавтылар белеткээр төп черниң начальниги Г. Т. Береговойдан экипажтың орбитага ажылының демдээн салырын диледивис.

— Экипаж тергиин эки ажылдаан. Ынчалза-даа белеткел методиказында чүү-даа өскерилбээн дээни ол эвес-тир. Климук биле Севастьяновтуң демдеглел журналдары ужудуушкунга белеткенип турар аныяк космонавтыларга стол кырының чарылбас ному болу бээр—деп, ол чугаалаан.

Бистер «Космонавт» гостиницадан үнүп чоруп турувуста, эмчилер сүме кылыры-биле чыглып турду. Шиитпир бир үн-биле хүлээп алдынган — экипаж чер кырынга ийиги хүнүнде чүгле дыштаныр ужурлуг. Бир эвес Севастьянов суга эштир бассейн—база-ла дыштанылга болурунга эмчилерни бүзүредиптес болза, дыштаныр апаар.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның тускай корр.
БАЙКОНУР космодром.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Чөвүлел хуралдың бүдүүзүнде

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА-ның тускай корр.). Финляндияның найысылалында 35 күрүнелерниң баштыңчыларының эң-не дээди деңнелге эртер ужуражыышкынынга сөөлгү белеткелдерни доозуп турар.

ССРЭ-ниң делегациязын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң баштаарының дугайында дыңнадыгны улуг сеткил ханыышкыны-биле аңаа уткаан.

Ниити Европа чөвүлел хуралының чедиишкинниг доостуру чаңгыс салгалдың амыдыралының иштинде бүгү делегейни ийи катап хаара туткан хан төгүүшкүннүг дайылдажыышкыннарның одаа болган диптиң төөгүзүнге чаа эгени ажыдар ужурлуг. Эң-не баштай чугаалажыышкыннарга политика, экономика, эртем болгаш культура талазы-биле үр үениң кады ажылдажылгазының быжыг үндезиннерин кады салыр дээш бүгү Европа чурттарының дээди удуртукчулары ужуражырлар.

Чөвүлел хуралды чыыры сөөлгү үеде илереттинип келген делегейниң дүшкүүрлүг чоруунда чавырлыышкынның болгаш күрүнелер аразының харылзааларын тайбың ножа-хелбээ дөгүннээшкинниң болгаш кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы таарыштыр тургузар угланыышкынның түңнелинде болдунар аргалыг болу берген.

Түңнел документиниң белеткели чөвүлел хуралдың бүгү кежигүннериниң эвээш эвес үезин база күжениишкинин негээн.

Бүгү чугаалашкан айтырыглар талазы-биле дугуржуушкунну чедип алганы болгаш түңнел актыны ажылдап кылганы улустар аразында бүзүрежир чоруктуң быжыкканының түңнели, бүгү талаларның коллективтиг күжениишкининиң үре-түңнелдииниң херечилели, Европага тайбыңның, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге оларның боттуг хамааржылгазының илерээшкини болур.

Түңнел актының документизин белеткээринге Совет Эвилели болгаш акы-дуңмалышкы социалистиг чурттар хөй күштү үндүргеннер. Ол талазы-биле боттарының саналдарын олар Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның политиктиг консультативтиг комитединиң 1972 чылдың январь 26-да Прагага болган чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган Европага тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дугайында декларациязынга кииргеннер.

Европага тайбыңны быжыглаарының болгаш бүгү тала-биле кады ажылдажылганың идеяларын күрүнелерниң хөй кезии билиишкин-биле уткаан болгаш делегейниң хөй-ниитизи идепкейлиг деткээн.

А. БАРАНОВ, А. КРАСИКОВ.

АКШ-тың президентизи Польшага чораан

ВАРШАВА. (СЭТА). Июль 28-те мында АКШ-тың президентизи Дж. Форд албанның аян-чоруун кылып чеде берген. Варшава аэродромунга ону ПКАП ТК-ның Бирги секретары Э. Герек, ПУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Г. Яблоньский, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы П. Ярошевич уткуп алган.

Хүндүлүг аалчыга аалдар болдурган эртенги шайлалгага чугаалааш, Э. Герек демдеглээни болза, АКШ-тың президентизи Европаның амыдыралында улуг болуушкунну — Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың түңнел чадазының болурунуң мурнуу чарыында Польшаа кээп турар-дыр. Ол чөвүлел хурал бистиң диптиң мында киржип турар бүгү күрүнелериниң Каттышкан Штаттарның болгаш Канаданың кады чедип алган чедиишкини болур. Оон шиитпирлери Европага тайбыңны быжыглаарынга шылгараңгай ужур-дузалыг болур, оон үндезини болза улустарның фашизмни ашкан тиилелгезиниң, Потсдам конференциязының төнгүлүг шиитпирлериниң болгаш дайын сөөлүндеги хөгжүлдениң түңнелинде доктаап тургустунган политика-девискээр байдалының үрелбес чоруу болур.

Делегейниң чаа дайынын болдурбазынга, улустар аразының харылзааларының чогумчалыг аайлажып таарышырынга Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның демниг хөделиишкинин кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп чүвени бистер медереп билип турар бис деп, Э. Герек оон ыңай чугаалаан. Дээрги Президент, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев-биле Силерниң аразаарга болган боттуг чугаалажыышкыннарга өөрүп турар бис.

Польша-америк харылзааларның хөгжүлдезиниң түңнелдеринге сеткил ханып турарын Э. Герек илергейлээн.

Харыы чугаазынга АКШ-тың президентизи Дж. Форд Польша Улус Республика-биле найыралдың харылзааларын хөгжүдеринге Каттышкан Штаттарның сонуургалдыын чугаалаан. Эрткен чылдың октябрьда АКШ биле ПУР-нуң аразында харылзаалар дугайында документилерге ат салганының соонда үе дургузунда садыгны, экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культура кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге улуг базымнар кылдынган деп, ол чугаалаан. Ийи чурттарның аразында харылзааларның келир үеде-даа чаагайы-биле хөгжүүрүнге ынанып турарын Дж. Форд илергейлээн.

Хүннүң ийиги чартыында ПУР-нуң Сейм бажыңынга польша-америк чугаалажыышкыннар болган. Чугаалажыышкыннарга делегацияларны Э. Герек болгаш Дж. Форд баштааннар.

В. БРАНДТЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БОНН. (СЭТА). ГСДП-ниң даргазы В. Брандт Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың чогумчалыг дооступ турарынга байыр чедирген, ук чөвүлел хуралдың түңнел чадазы Хельсинкиге бедик деңнелге боор эртер.

«Дойчландфунк» радиостанцияга берген интервьюзунга В. Брандт болза чөвүлел хуралдың Хельсинкиге 35 күрүнелер ат салыр түңнел документизи анги-анги ниитилел системаларлыг күрүнелерниң аразында харылзааларда практиктиг айтырыгларны улам ыңай шиитпирлээринче орукту ажыдар деп, онзалап демдеглээн. Улустар аразының садыының болгаш кады ажылдажылгазының улам ыңай хөгжүдериниң чугулазын онзалап демдеглээн, бо талага депшилге чедип алдынар дээрзинге бүзүрелин ол илергейлээн.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың түңнелдерин социалистиг чурттарның иштики херектеринче холгаарлалга канчан-даа ажыглап болбазын ол сагындырган.

ЛИССАБОН. Португалияда дүшкүүрлүг байдал хевээр артпышаан. Португал найысылалче кирер черлерни контрольдап турар заставалар болгаш пикеттер системазын шериг мезектери организастаан.

ЧУРУКТА: Лиссабонче бар чораан автомашиналарны көрүп турары.
ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

30 чыл мурнунда, 1945 чылдың июль 17 — август 2-де Берлин хоорайның чоогунда Потсдамга ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактар баштыңнарының конференциязы болган, ол дээрге делегейге улуг ужур-дузалыг болуушкун болу берген. Антигитлержи коалицияның киржикчилери күрүнелерниң аңаа хүлээп алган шиитпирлери делегейниң ийиги дайынының политиктиг түңнелдерин база быжыглаан. Европаның дайын соондагы тайбың хөгжүлдезиниң принциптерин ол конференцияга ажылдап кылган.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: ГДР-ниң Потсдамда Цецилиенхоф ордузу; АДААНДА ЧУРУКТА: конференцияның киржикчилериниң хуралдап турганы тырыны стол.

Г. БАГДАСАРЯН биле Р. АКОПЯННЫҢ фотолары.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

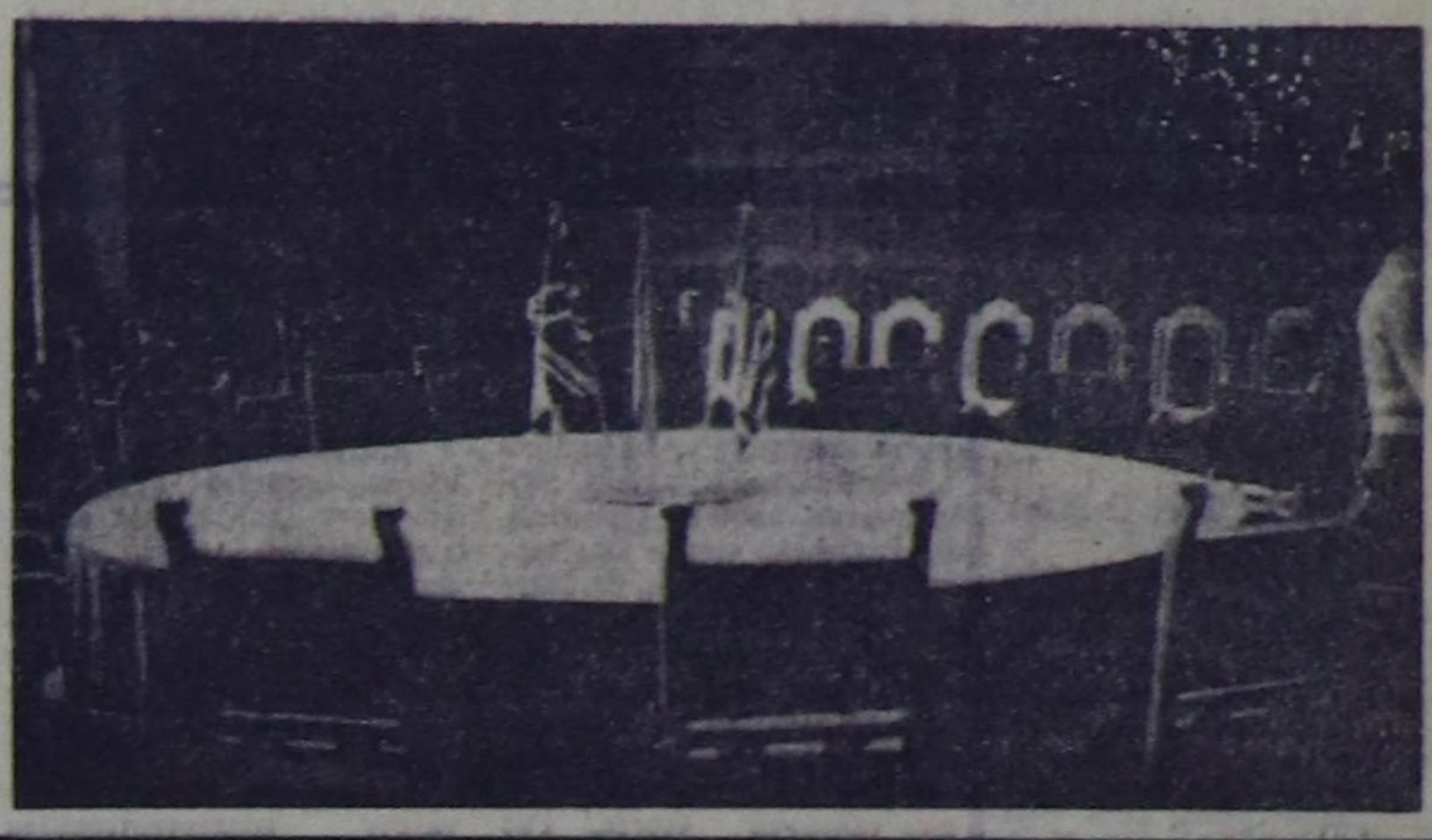

РУМЫН-ФРАНЦУЗ ДЫҢНАДЫГ

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Францияның премьер-министри Ж. Ширактың 1975 чылдың июль 24—28 хүннеринде Румынияга албан ужурунда аян-чорук кылганының дугайында дыңнадыгны мында парлап үндүрген. Мында ийи чурттуң аразында экономика талазы-биле харылзааның таарымчалыг калбарып турарын демдеглээш, кара металлургия, машина тудуушкуну, автомобиль бүдүрери, электроника болгаш өске-даа чүүлдер талазы-биле ындыг харылзааларны улам калбартып болур аргалар барын айыткан.

Делегей айтырыгларын чугаалажып тургаш, Европага айыыл чок чоруктуң айтырынче онза кичээнгей салганын дыңнадыгда база айыткан. Ийи тала Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың улуг ужур-дузазын демдеглээш, оон ийиги чадазының түңнелдеринге сеткил ханыышкынын илереткеннер.

ЧУГУЛА ШИИТПИР

ДАР-ЭС-САЛАМ. (СЭТА). Мозамбик Улус Республиказы болунуң даштыкы политиказын боттандырып чорударда интернационализмниң, боттарының национал хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырарының принциптерин болгаш депшилгелиг бүгү чурттар-биле найыралдыг, акы-дуңма ёзузунуң харылзааларын калбартырын барымдаалаар апаар. Африканың ол чаа, хамаарышпас күрүнезиниң чазааның бир дугаар хуралының дугайында дыңнадыгда ынчаар чугаалап турар.

Чурттуң президентизи Самора Машелдиң даргалааны-биле эрткен Министрлер Чөвүлелиниң ол хуралынга иштики болгаш даштыкы-даа политиканың, а ол ышкаш аныяк республиканың экономика талазы-биле политиказының эң чугула айтырыгларын чугаалажып көрген.

Кедээ ажыл-агыйның айтырыгларынче, эң ылаңгыя кедээ ажыл-агыйның бүдүрүлге кооперативтерин тургузарынче онза кичээнгей салган.

Улус өөредилгезиниң системазын күрүне холунче шилчидер, бүгү-ле хуу школаларны болгаш лицейлерни хаар, массалыг информация черлерин эде организастаар болгаш кино көргүзүүнге күрүнениң контролюн тургузар дугайында шиитпирлерни Министрлер Чөвүлели база хүлээп алган.

КОЛОНИЗАТОРЛАРНЫҢ ЧИМЗЕНИИШКИНИ

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Мында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, даштыкы монополияларның эрге-ажыктарын камгалап турар Анголаның хостаарының национал фронтузунуң (ФНЛА) шериглери чурттуң найысылалының — Луанданың чоогунда чедип келген. Олар найысылалдан 50 км. черде турар Кашиту хоорайны эжелеп алганнар. ФНЛА-ның отрядтарының найысылалче чоокшулаашкыны ханныг үүлгедиишкиннер болгаш өске национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң, чүнүң-даа мурнунда чурттуң эң-не хөй талалакчыларлыг национал-хосталгалыг организациязы — Анголаның хостаары дээш улусчу шимчээшкинниң (МПЛА) талалакчыларын өлүрер чорук-биле холбашкан.

ФНЛА-ның солдаттарының ужур-дурум чок чоруктарындан дезип, ол черниң чурттакчы чону боттарының бажыңнарын каап, МПЛА-ның штаб-квартиразы бар болгаш португал шериглерниң гарнизону бар Луандада хоргадап турарлар.

Чуртта байдалдың онза чидигленгени-биле холбаштыр Великобритания, АКШ, ГФР болгаш барыын талакы элээн каш чурттар боттарының кол консул болгаш өске-даа албан черлериниң ажылдакчыларын чурттан үндүрүп эгелээннер.

Анголада боор турар болуушкуннар иштики болгаш даштыкы реакция даштыкы монополияларның деткимчези-биле хамааты дайынны эгелээриниң аргазы-биле болгаш чуртту чарарының дузазы-биле болунуң туружун хевээр арттырып алырынче болгаш Анголаның деколонизастаарының чорудулгазын болдурбас деп турар оралдажыышкыннарының дугайын херечилеп турар.

ҮЙМЭЭНЧИЛЕРНИ СУДТАП ЭГЕЛЭЭН

АФИНЫ. СЭТА-ның корр. В. Сафроновтуң дамчытканы: 1967 чылдың апрель 21-де күрүне эргилдези кылган организакчыларның херээн көөр суд мында июль 28-те эгелээн.

Буруудаттырып турарларның аразында — диктатор турган Пападопулос, оон эң чоок дузалакчылары Паттакос, Макарезос, Лалас, Буфогалис, шериг полициязының начальниги турган Иоаннидис болгаш Грецияның чепсектиг күштериниң кол командылакчызы турган Ангелис олар бар.

Сурагдыг политиктиг ажылдакчылар, эң ылаңгыя Грецияның Компартиязының ТК-ның Бирги секретары Х. Флоракис, «Төптүң эвилели—чаа күштер» болгаш «Бүгү Грецияның социалистиг шимчээшкини» партияларының удуртукчулары, тааңда премьер-министр турганнар П. Каннеллопулос биле С. Стефанопулос, амгы чазактың министрлери буруудадыышкынның херечилери боор, аңаа чүве чугаалаарлар.

Үймээнчилерни бо чылдың январь айдан бээр хоругдап келгени Афиның Корридаллос кара-бажыңының өрээлдериниң бирээзинде судтап турар.

Айыыл чок чоруктуң шыңгыы хемчеглерин алган. Кара-бажыңның девискээрин полицияның күштүг камгалалында алган.

Кыдат кылымал спутникти салып үндүрген

ПЕКИН. (СЭТА). Черниң сан талазы-биле үшкү кылымал спутниги Кыдат салып үндүргенин мында дыңнаткан. Синьхуа агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, ол спутниктиң чер кырынга эң чоокшулаазы (перигейге)—186 километр, эң бедиири (апогейге)—454 километр. Экваторже орбитаның ийлеңээ—69 градус, Черни дескиннериниң үези—91 минута боор турар. Синьхуаның дыңнадыында спутниктиң деңзизин-даа, мында тургускан аппаратураның байдалын-даа айытпаан.

«Şьnnьŋ»
АРЫННАРЫНДАН

АҢАА ПАРЛАТТЫНГАН БАШТАЙГЫ ЫРЛАР

Ынчан 1973 чылдың май айда чүве. Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң декадазы Чөөн-Хемчик районга эртип турган өйде Чадаана хоорайның чурттакчыларының тыва чогаалчылар-биле ужуражылгазы кончуг солун болган.

«Тыва национал бижик-биле бижип чогааткан эң-не баштайгы ырны, шүлүктү чогум кым эгелээнил?» Мындыг айтырыгны ужуражылганың киржикчилериниң бирээзи соңуургай бээрге, өскелер аңаа база-ла уткажы бергеннер.

Бо айтырыгны ол дораан шын харыылаары берге болган. Эң баштай тыва дылга парлаттынган «Шын» солуннуң номерлериниң көктеглиг архивин тып, номчууру белен эвес херек. Ынчалза-даа ол-ла ужуражылганың киржикчилери Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы К. С. Дамдын, Чадаана хооркүүскомнуң ынчаардагы даргазы С. К. Ойдуп олар бо айтырыгны харыылавышаан, «Шынга» парлаттынган баштайгы тыва ыры, шүлүктерниң авторларының бирээзи Иргит Ендан-Доржу деп адаан.

Айтырыгга харыылаары-биле сөс алган ийи хоочуннуң кайызы-даа 1931 чылдың күзүнүнде Тываның Араттың революстуг шериниң хүрээлениңге турган. Удавааңда Константин Сүлдемович шериг кезээниң клуб директору, а Соян Куякович ном саңының эргелекчизи апарган, ынчан штаб бижээчизи турган Иргит Ензак-Доржу-биле хүн бүрү кады ажылдап, чоок өңнүктер болу берген.

Ревшеригниң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери амгы сураглыг артистер Виктор Көк-оол, Максим Мунзук оларның удуртулгазы-биле солун концерттер программазын тургускаш, оларны чоп мурнунга бараалгадып турган. Бодунуң үезиниң негелдезинге дүүшкен чидиг, чечен интермедияларны, ырларны, шүлүктерни бөлүк шериглер кады демнежип чогаадып турган. Чогаадыкчы бөлүктүң кол башкарыкчызы болгаш эң тывынгыр шүлүкчүзү Иргит Ензак-Доржу чаа чогаалдарны хана солунга бижип турган.

Ензак-Доржу баштаан бөлүктүң чогааткан ырларының бирээзи эң-не баштай 1932 чылдың январь 27-де үнген № 6 (90) «Шынга» «Кызыл Шеригниң чаа ыры» деп эге биле парлаттынган.

Очалаңдан кедилерин
Орус арат тыпкан-на ийин.
Октябрьның революзу
Улам-улам делгерезин!
Иштикиниң эзергээнге
Эзергедип чораан арат.
Эзергедип чорул-чорул
Эрге-шөлээ тыпкан арат.

Үстүнде одуруглар чоорту улам сайзыраан, тыва улустуң революстуг ыры «Кайгамчыктыг Интернационалдың» амгы сөзү апарган.

«Кызыл Шеригниң чаа ыры» парлаттынып үнген соонда чаа эгелеп чораан шүлүкчү бодунуң шүлүктерин «Шынның» редакциязынче чорудуп турар апарган. 1932 чылдың февраль 30 биле октябрь 2-ниң аразында үнген №№ 13 (97), 44 (128), 51 (135) болгаш 84 (168) дугаарлыг «Шын» солуннарга ооң 7-ден 12 чедир куплеттиг дөрт ыры парлаттынып үнген. Ол шагда парлаттынган ырларның шүлүктери 16—16 ажык үжүктүг 2—2 одуруглардан тургустунган. Тыва литературалыг дыл хевирлеттинип эгелээн үеде эгелеп чораан шүлүкчүнүң чогааткан ырларын ам номчуурга шала чевен болгаш бөдүүн болзажок, ол ырларның утказы ынчан ТАР-ның нам, чазааның чорудуп турган политиктиг шугуму-биле бүрүн дүгжүп, хүннүң чугула айтырыының темаларынга долу харыылап турган. Чижээ, Тываның революстуг нам, чазаан удуртуп, бештаар белик албан-дужаалче шургуп кирген феодал-теократтарны 1928 чылдың декабрь 25-тен 1929 чылдың январь 3-ке чедир Кызылга болуп эрткен Аревэниң IV съездизи сойгалап илереткенин ТАРН-ның ТК-зы чүүлдүг деп деткээн. Ол дугайын шүлүкчү мынчаар бижээн:

Аппараттың ажылынче
Арга-биле шургаан феодал.
Арат хөйден илереткеш,
Аштай тыртып кагган-на ийин.

Чурумнуглар аразынче
Шургуп кирген идегетти
Шудургу-ла хөй масса
Сувура тыртып кагган-на ийин.

Дарлакчы, эрги ниитилел тургузуунуң экономиктиг үндезини— феодалдар биле байларның хөреңгизин Тывага 30 чылдарның эгезинде хавырган. Ынчан Тывага массалыы-биле тургустунуп турган колхозтарны организациялаа, ажыл-агый талазы-биле быжыглаарын 1932 чылдың февраль-мартта болган ТАРН-ның съездизи чугула деп санаан.

Хөй-ле колхоз секторларын
Көвүдедир сайзырадыыл
Хөреңгитен бүгүдениң
Хөгжүүр чоруун боогдаалыңар.

Артель, колхоз секторларын
Арат бистер тургузаалы.
Авыяастыг лама, хамның
Алыс дөзүн узуткаалы.

Ол-ла үеде улусчу революцияны улам ханыладыры, ылаңгыя Тываның баштайгы бүдүрүлге черлеринге болгаш даг үлетпүрүнге национал аныяк кадрларны белеткээри чугула айтырыг болуп турган. Маңаа дүүштүр шүлүкчү мынча дээн:

Аныяктарның ортузундан
Ажылчынны белеткээли.
Антифеодал революзун
Алызынга чедирээли.

Шак мынчаар чаа эгелеп чораан аныяк шүлүкчү аарааш, 22 харлыында элекке мөчээн.

Ол ышкаш «Шынга» баштайгы ырларны чогааткан шүлүкчү Улуг-Хем кожууннуң Кызыл-Даг сумузу чурттуг Т. Даржаа. Ол 1931 чылдың ноябрь 26-да үнген № 36 (79) «Шынга» «Октябрьның чаа ыры», 1934 чылдың июнь 8-те үнген № 8 (346) «Шынга» «Малчынның чаа ыры» деп ырларны бижээн. Бо авторнуң оон ыңайгы сураа болгаш салым-чолу билдинмес.

Тыва литератураның хоочуну, Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оолдуң «Шынга» эң баштайгы «Мээң чуртум» деп чогаалы 1935 чылдың январь 30-де үнген. Ынчан ол «Реване шыны» солуннуң редактору турган.

С. БАДАА.

КАРПОВ А.
1
СПАССКИЙ Б.

РИГА. ССРЭ-ниң улустарының спартакиадазының шыдыраа маргылдаазы.

ЧУРУКТА: Анатолий Карпов биле Борис Спасский маргылдаага ужуражышкын үезинде.

Е. ФАДЕЕВТИҢ телефотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

КЕЗИП КИРИПКЕН

БАРНАУЛ. (СЭТА-ның корреспондентизи А. Шляков). Алтайның тараа шөлдеринче баштайгы комбайннар үнүпкен. Механизаторлар көк-тарааны болгаш чочак-тарааны быжыканнап кезе берген.

Эрте быжар культураларның ажаап алыышкынын аңгылаан кезер арга-биле чорудуп турар. Тараажылар көк-тарааны болгаш чочак-тарааны сес—он ажыл хүннериниң иштинде ажаап алыр деп шиитпирлээннер, ооң соонда крайның 3,5 миллион гектар черни ээлеп турар кол культуразын — чазын тараан кызыл-тасты кезип эгелээрлер.

«БАМ-ның далай эжиктери»

Ыраккы Чөөн чүктүң кинохроника студиязы «БАМ-ның далай эжиктери» деп кино-чурукту тырттырып доосkан. Ол кинону Ванино, Холмск, Находка, Восточный порт деп черлерге тырттырган.

Ыраккы Чөөн чүктүң кинематографистериниң кино тырттырар девискээри улуг — ол Амурдан эгелээш, Заполярьеге четкен. Ам ийи чыл эртерге студия бежен чыл болур. Ол үениң дургузунда улуг крайның амыдыралының, оон кижилериниң дугайында дыка хөй фильмнер тургустунган. Операторлар Приморьеның краб тудукчулары-биле кады эжиндирип, Камчатканың вулканнарынче үнүп, Чукотканың ивижилери-биле дыка хөй километр черлерни кезип чоруп турган. Олар аныяктар хоорайы — Комсомольскиниң тургустунганын, Ванино — Холмск деп паром кежиинин тудуун, Амурскиде лесохимияның улуг тудуун база тырттырган. Бүгү-эвилелдиң база делегейниң фестивальдарынга болгаш конкурстарынга дыка хөй фильмнери хүндүлел шаңналдарын алган. Дыка хөй солун киноленталарның автору Федор Фартусов РСФСР-ниң Васильев алышкылар аттыг Күрүне шаңналының лауреады апарган.

Ам кинодокументалистерниң кол темазы — Байкал-Амур магистралының тудуу. «БАМ-ның далай эжиктери» деп фильм тургустунуп турар кинотөөгүнүң база бир арны болур.

В. ГРИГОРЬЕВ.

Хабаровск.

«Комбайн», «Иголочка» болгаш оон-даа өскелер

Биробиджанның «Дальсельмаш» заводунуң «Комбайн» агитбригадазынга улусчу коллективтиң адын тывыскан. Ол коллектив чээрби чыл дургузунда туруп келген. Ол бодунуң программаларын завод амыдыралының чугула айтырыгларынга тураскаадып турар, ук завод кыска хуусаада мастерскаялар турганындан амгы үениң бүдүрүлгези кылдыр сайзырай берген. Рис болгаш тараа ажаар «Сибиряк» машиналарны аңаа кылгаш, бистиң чуртувуста болгаш 18 даштыкы күрүнелерде муң-муң адрестерже чорудуп турар. Заводтуң 30 чыл оюнга тураскааткан программаларның бирээзин «Тергеден комбайнга чедир» деп адаан.

Агитбригадада 11 бот-тывынгыр артистер бүдүрүлгениң бүгү адырларында ажылдап турарлар. Олар дээрге инженер болгаш электрик, токарь болгаш эптекчи-слесарь кижилер-дир. Олар көргүзер оюннарының темазын долгандыр турар амыдыралдан ап турар.

Область төвүнүң оон өске улусчу коллективтеринден Бүгү-эвилел көрүлдезиниң лауреады — Биробиджанның «Иголочка» деп пөс-таавыдааранылга фабриказының агитбригадазы аажок сураглаан.

В. ВАСИЛЬЕВ.

Биробиджан.

АЖЫЛЧЫН ХЕПТИГ АРТИСТЕР

Леонид Леоновтуң шиизин ёзугаар тургустунган «Халдаашкын» деп көргүзүгнүң баштайгы көрүлдези химиктерниң Культура ордузунга болган. Ыраккы Чөөн чүктүң В. И. Ленин аттыг даг-металлургия комбинадының «Горняк» деп улусчу театрының ол чаа көргүзүүн көрүкчүлер аажок сонуурган.

Сихотэ-Алинь сынының кадыр арттарының ындында турар Дальнегорск суур сөөлгү чылдарда Приморье крайының культура амыдыралының төптериниң бирээзи апарган. Суурда болгаш оон чоок-кавызында культураның үш бажыны, ажылчыннарның он үш клубтары, кинотеатрлар, он сес библиотекалар ажылдап турар.

Дагжылар, химиктер, арыглакчылар бот-тывынгыр уран чүүл фестивальдарын удаа-дараа эрттирип турар. Конкурстарның болгаш көрүлделерниң каш дакпыр тиилекчилери — ыры, хөгжүм болгаш эстрада ансамбльдериниң көргүзүглери аажок сураглаан.

В. КЛИМЕНТЬЕВ.

Дальнегорск суур.

Амыдыралдан төрүттүнген маадырлыг чорук

Албан хүлээлгезин күүседип чораш, чүткүлдүг хеделиишкини болгаш эрес-дидим чорук кылганы дээш милицияның лейтенантызы Алексей Александрович Алехинни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Кызыл Сылдыс орден-биле мөчээн соонда шаңнаан.

Псков районнуң иштики херектер килдизиниң байысаакчызы Алехин ол хүн ажылга орайга чедир олурган. Ол чанар деп белеткенип олурда, хоорай чоогунда Аристово суурдан: арыг иштинде эзирик кижи тегерип чоруп тур деп дыңнаткан. Лейтенант ооң дорт хүлээлгезинге ол хамаарышпас болзажок, оперативтиг бөлүк-биле кады ажылдаар деп шиитпирлээн.

Кем-херек үүлгедикчизи чеде берген машинаже боолаан, ооң соонда таңныыл бажыңынче чаштына берген. Алехин бажыңче бир дугаарында халааш, хаалгазын ажыда шелипкен. Боо даажы дыңналган.

Лейтенант амы-тынын харам чокка бербишаан, ооң соондан бажыңче кире халышкан өөрүнге эзээн каш үнелиг секунда чайны берип шыдаан, ол үе кем-херек үүлгедикчизин туткаш, чепсээн хураап, бектеп алырынга чедишкен.

Алехин чүгле 24 харлыг. Комсомолга 14 харлыында кирген. Чартык чыл мурнунда Ленинград университединиң юридиктиг факультедин дооскаш, төрээн Псковунга ээп келген. Өгленгеш, үш-ле ай болган. Ол хире аныяк. Бодунуң өөрүнден ылгалы бээр онзагай чүвези-даа чок чораан. Ынчалза-даа маадырлыг чорук таварылга болуп кылдына бербес болгай. А. Алехинниң демдеглел дептеринде Төрээн чуртка бараан болур дугайында, хүлээлге, эрес-дидим чорук болгаш найырал дугайында В. И. Ленинниң, Ф. Э. Дзержинскийниң чугааларындан одуруглар хөй. Олар-биле кожа ооң бодунуң кажарлаашкын чок, ынчалза-даа алыс чүректен үнген бодалдары бар: «Өңнүүнден чүнү-даа харамнаныр болбас. Эң экини эжиңге», «Кижизидилгениң эң дээштиг методу хууда үлегер-чижек-тир», «Кижилерге өөрүшкүлүг чүве кылыры — кайгамчыктыг херек». Бо одуруглар комсомолчу маадырлар: Николай Островскийниң, Анатолий Железняковтуң, дагестан Тату Булачының дугайын чугаалап турар номнардан болгаш өске-даа документилерден ушта бижилгелерниң аразында аралаштыр бижиттинген.

Ажытта туттурган, ынчалза-даа оглу дээш чоргаарланып орар ооң авазы Зоя Михайловна Алексейниң блокнодун көргүстү. Ол блокнотта Алехинниң аныяанда-ла бодап алган амыдыралының программазын тайылбырлап бижээн болду. Ону «Мээң хоойлум, үзелим, бодалым, принциптерим» деп адаан. «Алексей Александрович Алехин мээң... даңгыраглаарым болза, кезээде, кандыг-даа байдалдарда дараазында бижээн чүүлдерни сагыыр мен: 1) кезээде шынчы болур, 2) дидим болгаш турасоруктуг кижи болур, күштүг болгаш эрес-дидим болур, 3) күштүглерден кортпас, кошкактарны камгалаар, чөптүг эвес чорукту аңаа эрттирбес, кижилерге сагыш човаңгыр чоруур...» Шупту 11 чүүл —улуг-даа база бичии-даа херекке барымдаалаар шугуму, бирги курсчу-студент ону төлевилеп алгаш, туюлунга чедир тудуп шыдаан-дыр. Ол «хоойлу» мындыг сөстер-биле доозулган: «Бодунуң улузунга кажан-даа өскерилбес, бодунуң Төрээн чуртунга ынак чоруур, немниң болгаш аламның адын кезээде чүрекке калагалаар, а ол дээрге менде бар-ла чүвелерниң эң-не эргимнери-дир».

Коммунистерниң оглу, комсомолдуң кижизиткени Алексейниң бүгү боду мында-дыр. Бодунуң үезинге төлептиг кижи болуксаар күзел ону кажан-даа кагбаан-дыр. Акызы Сергейге чагаазынга ол мынча деп бижээн: «Мээң кандыг кижи болурумну амыдырал көргүзе бээр, ынчалзажок мени дээш сээң арның черле кыспас боор деп бодаар мен...» База бир чагаазында ол бодунуң дугайын «бирги медээле-ле бодунуң олудунга, чыскаалда туружунга турар ужурлуг» ындыг кижи кылдыр чугаалаан турар. Ынчангаш Алехин бодунуң программазынга шынчы арткан-даа.

М. АМАЕВ,
СЭТА-ның корр.

ПСКОВ.

О. ВЯЧЕСЛАВТЫҢ «ОЙНААР АЪТТАРЫМ» деп фотоэтюду.

Телевидение

ИЮЛЬ 30-ДЕ

МОСКВАДАН

10.30—Уругларга фильм. **«Чарылбас өңнүктер».** Уран-чечен өңнүг фильм.
11.50—Медээлер.
12.00—**«Одаг».**
12.30—**«Литературлуг номчулгалар».** Я. Гашек. Расскастар. Өңнүг.
13.00—**«Эртем — бөгүн».**
13.30—**«Даурия».** Уран-чечен өңнүг фильм. 2-ги сериязы.
15.00—**«Кайгамчык ак-көк Дунайда».** Өңнүг концерт.
15.55—Документалдыг фильм.
16.10—Концерт.
16.55—Информастыг программа.
17.30—Концерт.
18.00—Документалдыг фильм.
18.10—**«Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы».** Өңнүг.
18.40—**«Эртем — бөгүн».**
19.10—**«Даурия».** Уран-чечен өңнүг телефильм. 2-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

20.30—Уругларга фильм.
21.00—Телемедээлер.
21.10—Телемедээлер (тыва дылга).
21.25—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.30—А. Пушкин—**«Хүлер аъттыг кижи».** ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Царев номчуур. Фильм-концерт.
22.00—**«Кайгамчык ак-көк Дунайда».** Өңнүг концерт.
23.00—23.30—Хельсинкиде нитти Европа чөвүлел хуралындан.

Сагыш човаңгыр кыс

Өрт хенертен болган. Бажыңның ээлери боттары безин эгезинде эскербээн, кудумчуга чораан улус көрүп каапкаш, харын дүвүрээзин үндүрген. Дөрт аал иштн чурттаар бажыңның бирээзиниң аңмаарындан эгелеп кыпкан хире.

Кара-кыс биле Александр Начыннар маннажып келирге, бажыңны чалбыыш шыва алы берген, хамык улус эт-септи үндүрген турган. Өрттүң шимээн-даажы-даа, улустуң алгы-кышкызы-даа аажок.

— Газ, газ! Газты баштай үндүрүңер!

Александр халып ора-ла, ынчаар алгырып чораан, ол-ла чугаазы-биле от аразынче караш дээн. Оон соңга караа чажырт кылынган соонда, газтыг баллон-биле плитканы тудуш хевээрзин оон үндүр шывадапкан.

Өрт ожуртүнмээн, ынчалза-даа эт-септи барык дөгерезин үндүрүп ап четтигипкен.

Чамдык улустуң оргазы, холу азы арны суглангылай бергилээн болган. Кара-кыстың салаалары ажып турган. Чоокта чаа Хандагайтыга болган өрттүң түннели ындыг болган.

— Дүүн кежээ кожаларывыс бажыңы өрттени берген, ону өжүрүп турдувус — деп, эртен бажыңынга киреримге Кара-кыс холун бүдүү үре-үре чугаалап ор. —Ийи бажыңның ээлери мээң-биле кады ажылдап турар чүве. Ынчангаш оларның эт-севин дүне када бээр дажыглап алдывыс, чамдызы аңмаарда, аңаа сыңмааны даштын херим иштинде чыдары ол-дур.

Кара-кыс Начын кижи эмнелгезинде сестралап ажылдап турар. Ол Чадаанага чаңгыс чыл хуусаалыг курс дооскаш маңаа келгени ол. Оон бээрле ажылынга кызымаан, мергежилинге бердингенин, чонга ээлдээн ол көргүзүп келген.

Хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг. Темалыг кежээлер, номчулга конференциялары болгаш оюн-тоглаалар ооң киржилгези болгаш удуртулгазы-биле болгулаар. Бот-тывынгыр уран чүүл концерттеринге ону бо-ла көрүп болур. Аныяк коммунистиң партия организациязындан даалгазы база ол: коллективке культура-массалыг ажылдар удуртур. Ук даалганы Кара-кыс багай эвес күүседип турар.

— Аарыг кижи ажаарының бергезин чүү дээр силер. Эмин ижиртир, сыкыртыр, ашкарар-чемгерер. Буду дона бээр ирги бе, чеми таарышпайн баар ирги бе дээш сагыш амыравас. Ийи-чаңгыс кижи болза база ажырбас-ла ыйнаан, он-чээрби кижини хүн-дүн дивейн ажаап хайгаараары, шынап-ла белен эвес — деп, сагыш-човаңгыр кыс мээң айтырыымны харыылап ор. Ооң ук хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, чонга бараан болуп чорууруун Өвүрнүң чону улуг хүндүткел-биле чугаалажып турар болду.

Аныяк коммунист херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү бөлбүшаан, агитквартира ажылында идепкейлиг киржип турар. Оон ынай районнуң улус судунда улус төлээзинге база соңгуттурган. Ажыл-ижи ол хире хөй үени чарыгдап турар хирезинде ажы-төлүн өстүрүп, кижизидип четтигип турар. Оон улуг оглу Аркадий бешки классты тергиин эки өөредилге-биле дооскаш, Кызылдың Гагарин аттыг пионер лагеринге дыштаныр путёвка-биле шаңнаткан болду. Алик үшкү классты база багай эвес дооскан, а Чечек бо өөредилге чылында белеткел клазынга баар.

Кара-кыс эмнелгеге ажылдаандан бээр үр болбаан, дөрт-ле чыл эрткен. Ынчалза-даа ол кыска үениң дургузунда чоннуң хүндүткелин чаалап ап шыдаан. Кызымак болгаш мурнакчы кысты эмнелгениң партия организациязы бодунуң хүрээлениңге ийи чыл бурунгаар хүлээп алган. «1974 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп херек демдээ ооң хөрээн каастап чоруур. Бөдүүн ишчи кыстың ажыл-ижи, амыдырал-чуртталгазы болгаш аас-кежии ындыг-дыр. Ону «Хайыраан ботта» Караның салым-чолу-биле дөмейлеп шыдавас бис. Улуг Октябрьның, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ачызы ол. Ындыг өскерилгени бо чылын — делегейниң херээженнер чылында демдеглээри өөрүнчүг.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

Владивостоктуң театрлары

Далайжылар болгаш балыкчылар хоорайы — Владивостоктуң дугайында чугаалап тургаш, «Силер бистиң театрларывыска чораан силер бе?» деп ыяап-ла айтырарлар. Ылаңгыя бо чылын ындыг айтырыгны эпти-ле дыңнап болур, чүге дээрге театрларның солун болуушкуннары көвүдээн.

Күрүнениң Төп ойнаарактар театры ССРЭ-ниң улустуң артизи С. В. Образцовтуң удуртулгазы-биле барык-ла бир ай дургузунда хоорайга оюн көргүзүп келген. Ооң дараазында Ленинградтың Ленинчи комсомол аттыг шии театры чедип келген. Далайжылар, балыкчылар, машина тудугжулары, өөренип турар аныяктар бүгү-эвилел фестивальдарының дипломантызы — Иркутскиниң хөгжүмнүг комедия театрының коллективи-биле удавас ужуражып болуруның дугайын көскү чарлалдар дыңнаткан.

Владивосток — чартык миллион чурттакчылыг хоорай. Ында крайның шии театры, аныяк көрүкчүнүң театры болгаш ойнаарактар театры ажылдап турар. Дыка хөй клубтарны, культура бажыңнарын болгаш ордуларын хандырып турар филармония база бар. Сөөлгү үеде хоорайда циркке болгаш край театрынга туткан амгы үениң бажыңнары база бар апарган.

Н. МОИСЕЕВ.

Владивосток.

Футбол

АЛТАЙДАН ААЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Сибирь кубогу дээш Алтай край биле Тыва АССР-ниң футболистериниң ужуражылгазы болуп эрткен.

Тыва АССР-ниң кубогунуң эдилекчизи — республиканың каш дакпыр чемпиону «Стрела» биле Алтай крайның кубогунуң эдилекчизи «Темп» командалар шөлче үнүпкен. Маргылдаа эгелээн. Оюннуң эгезинде-ле аалчыларның артык күштүг, мергежилдии, футболдуң техниказын эки билири билдинген. Аалчыларның оң-солагай талакы камгалакчыларының, төп халдакчызының бөмбүктү бот-боттарынче билдилиг дамчыдып, артык күш үндүрбейн ойнап турганын чыылганнар магадап көргеннер. Удатпаанда шөл ээлериниң хаалгазынче аалчыларның 16 дугаарлыг ойнакчызы бөмбүктү кирип тепкеш, баштайгы санны ажыткан. Ынчалза-даа Кызылдың командазының халдакчылары база-ла шыңгыы тутчуп. элээн үе дургузунда боттарының хаалгазынче сан кииртирбейн турган. Бистиң ойнакчыларывыстың частырыгларын ажыглап база бир бөмбүктү аалчылар кирип алган. Оюннуң бирги чартыы алтайжыларның тиилелгези-биле 2:0 болуп доозулган.

Чапсар соонда командалар база катап шөлче үнүпкен. Изиг-түлүк оюн-даа эгелээн. Аалчыларның халдаашкыны улам дедлеп, оюннуң темпизи бедээн. Ооч-моон күжүн мөөңнеп келгеш, бөмбүктү кызылчыларның хаалгазындан шуут-ла ыратпайн халдап тургаш, бөмбүктү аалчылар дөрт улаштыр кирип тепкен. Кызылдың командазының ойнакчылары чаңгыс-даа бол, сан киирип алыр дээш оюннуң ийиги ээлчээниң төнчүзүнге чедир дыка-ла оралдашканнар, ынчалза-даа түңнели чок болган.

Алтай крайның командазы «Стреланы» 6:0 санга ынчалдыр уткан.

Тываның футболистери маргылдаага багай белеткенгени маңаа шуут илдең болган. Моон соңгаар футболду нептередип, сайзырадыр, белеткелди экижидер хемчеглерни алыры чугула айтырыг болур.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, даглыг черлерге дымырадып чаар. Барыын чүк углалышкынныг хаттың дүргени секундада 5-10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 18-23, өскелеринге 27—32 градус изиир.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 3-7 метр чедер. Агаарның температуразы 30-32 градус изиг болур.

Редактор Б. С. ШАРАВИИ.

кинотеатрларда

ИЮЛЬ 30-ДЕ

«НАНЫРАЛ»: «Контрабанда» 9.50, 11.40 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Партизаннар чер бажыңының чажыды»** 10.20, 12.00, 13.40, 15.20, **«Кызыл калина»** 17.00, 19.00, 21.00, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Вальтер Сараевону камгалап тур»** (1-ги,2-ги сериялары) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»:**«Кара бөрү»** 16.50, **«Ийиги ылаптыг шын»** 18.40, 20.30 шактарда.

Чайгы кинотеатрга: «Кыстар сүлчээзи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Индекс 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 31-75, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47 үлетпүр килдизиниң 23-54, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, корректорларның 27-41 бухгалтерияның 50-22 солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫ № 224.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00174.